

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ,
ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ**

Кафедра менеджменту та економічної безпеки

**МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В
КОНТЕКСТІ ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

2 курсу заочної форми навчання

БІЛЕНЬКОГО Дмитра Васильовича

Науковий керівник

доктор економічних наук, професор

ПУШАК Ярослав Ярославович

Рецензент

кандидат економічних наук, доцент

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

„_____” _____ 2026 р., протокол № ____

завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки,

Копитко М.І.

(підпис)

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Львів 2026

АНОТАЦІЯ

БІЛЕНЬКИЙ Д.В. Механізм запобігання тінізації економіки в контексті посилення економічної безпеки держави. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2026.

У кваліфікаційній роботі обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування механізму запобігання тінізації економіки в контексті посилення економічної безпеки держави. Проаналізовано сучасний стан і динаміку тіньової економіки, оцінено її вплив на основні макроекономічні показники України. Обґрунтовано напрями удосконалення національної політики у сфері фінансового контролю, цифровізації державного управління, а також запропоновано стратегічні пріоритети формування ефективного механізму запобігання тінізації.

Ключові слова: тінізація економіки, економіка, економічна безпека держави, корупція, судові рішення, валовий внутрішній продукт, податки.

ANNOTATION

BILENKYI D.V. Mechanism for preventing shadow economy in the context of strengthening economic security of the state. – Manuscript.

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 072 “Finance, Banking, Insurance, and Stock Market.” – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2026.

The thesis substantiates the theoretical and methodological foundations for the formation of a mechanism for preventing the shadow economy in the context of strengthening the economic security of the state. The current state and dynamics of the shadow economy are analyzed, and its impact on the main macroeconomic indicators of Ukraine is assessed. The directions for improving national policy in the field of financial control and digitalization of public administration are substantiated, and strategic priorities for the formation of an effective mechanism for preventing shadowing are proposed.

Keywords: shadow economy, economy, economic security of the state, corruption, court decisions, gross domestic product, taxes.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	7
1.1. Сутність тінізації економіки: причини, рівні та наслідки для економічної безпеки держави.....	7
1.2. Роль державних органів у визначенні механізмів запобігання тінізації та посиленні рівні економічної безпеки.....	15
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ.....	25
2.1. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні та її структурні особливості.....	25
2.2. Оцінювання ризиків тінізації економіки та економічної безпеки держави в умовах воєнного стану.....	33
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ..	42
3.1. Формування інституційного механізму протидії тінізації економіки....	42
3.2. Удосконалення податкової, фінансової та антикорупційної політики в системі детінізації економіки.....	50
Висновки до розділу 3.....	57
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформаційних процесів, воєнних викликів та необхідності повоєнного відновлення економіки проблема тінізації господарської діяльності набуває стратегічного значення для України. Значні масштаби неофіційного сектору призводять до скорочення податкових надходжень, викривлення конкурентного середовища та посилення фінансових дисбалансів, що безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки держави. Поглиблення євроінтеграційних процесів та імплементація міжнародних стандартів фінансового контролю актуалізують необхідність формування ефективного механізму запобігання тінізації економіки як важливого елементу державної економічної політики.

Тіньова економіка є складним багаторівневим явищем, що формується під впливом інституційних недоліків, надмірного регуляторного тиску, недостатньої прозорості державного управління та обмеженої результативності контрольних функцій. Її поширення зумовлює зростання обсягів нелегального обігу фінансових ресурсів, ухилення від оподаткування та відтік капіталу, що підриває фінансову стабільність і знижує довіру до державних інститутів. Одночасно скорочення рівня тінізації спряє розширенню легального сектору економіки, зміцненню бюджетної системи та підвищенню інвестиційної привабливості країни.

Питання детінізації економіки та забезпечення економічної безпеки висвітлювали у своїх наукових працях А. Базиліук, З. Варналій, А. Чорна, С. Коваленко, В. Геєць, А. Мокій, О. Бандурка, І. Шкільник, О. Терещенко, С. Лекарь та інші дослідники. Попри значну кількість наукових напрацювань, проблема формування комплексного механізму запобігання тінізації економіки з урахуванням сучасних безпекових і економічних викликів потребує подальшого поглибленого дослідження та систематизації.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є теоретичне обґрунтування та розроблення практичних рекомендацій щодо формування ефективного механізму запобігання тінізації економіки в контексті посилення економічної безпеки держави.

У кваліфікаційній роботі окреслено та визначено наступні **завдання**:

- розглянути сутність тінізації економіки: причини, рівні та наслідки для економічної безпеки держави;
- дослідити роль державних органів у визначенні механізмів запобігання тінізації та посиленні рівні економічної безпеки;
- проаналізувати динаміку рівня тіньової економіки в Україні та її структурні особливості;
- здійснити оцінювання ризиків тінізації економіки та економічної безпеки держави в умовах воєнного стану;
- дослідити напрями формування інституційного механізму протидії тінізації економіки;
- визначити напрями удосконалення податкової, фінансової та антикорупційної політики в системі детінізації економіки.

Об'єктом дослідження є процеси тінізації економіки та їх вплив на рівень економічної безпеки держави в сучасних умовах трансформаційних змін.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні аспекти формування механізму запобігання тінізації економіки в контексті зміцнення економічної безпеки держави.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціальні методи економічного аналізу. Системний підхід і метод спостереження використано для розкриття сутності тінізації економіки та її впливу на економічну безпеку держави. Методи аналізу і синтезу застосовано для дослідження механізмів запобігання тіньовим процесам. Статистичний аналіз використано для оцінювання динаміки

тіньового сектору, а метод узагальнення — для формування висновків і практичних рекомендацій.

Інформаційну базу дослідження сформовано на основі наукових праць українських та іноземних учених, присвячених проблематиці тінізації економіки, забезпечення економічної та фінансової безпеки держави, а також механізмів протидії незаконним економічним процесам. У роботі використано офіційні статистичні та аналітичні дані органів державної влади України, матеріали міжнародних організацій, положення чинного законодавства та нормативно-правових актів. Крім того, залучено результати науково-практичних конференцій, фахові публікації та достовірні електронні інформаційні ресурси.

Інформація про практичне значення роботи, апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження кваліфікаційної роботи розглядалися під час проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Сталі бізнес-моделі як драйвер трансформації інституційного середовища розвитку підприємництва» 27 лютого 2026 року.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (44 найменування на 5 сторінках), 2 додатки, розміщених на 2 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 67 сторінок, який містять 8 таблиць і 8 рисунків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність тінізації економіки: причини, рівні та наслідки для економічної безпеки держави

У сучасних умовах явище тінізації економіки є характерним для більшості держав незалежно від рівня їх соціально-економічного розвитку. Зростання масштабів неофіційної господарської діяльності негативно впливає на результативність державного управління, ускладнює застосування інструментів грошово-кредитної та податкової політики, а в окремих випадках істотно обмежує можливості ринкового регулювання. Крім того, поширення тіньового сектору спричиняє соціальну нерівність, зниження довіри громадян до державних інституцій та уповільнення реформаторських процесів. Саме тому проблема тінізації економіки залишається однією з ключових у наукових дослідженнях та практичній діяльності органів влади. Її глибоке вивчення є необхідною передумовою розроблення ефективних механізмів державного впливу та зміцнення економічної безпеки країни.

Тіньова економічна діяльність є складним і багатограним явищем, яке існує і розвивається в будь-яких суспільно-політичних умовах. Існує думка про те, що тіньова економічна діяльність виступає як наслідок недосконалості державного контролю в економічній сфері. Загалом неконтрольовану сферу економіки поділяють на чотири сегменти: традиційна економіка, неформальна економіка, тіньова економіка, кримінальна економіка [1].

Тіньова економіка охоплює ту частину господарської діяльності, яка лише частково перебуває під контролем держави або повністю виходить за

межі офіційного регулювання та статистичного обліку з метою приховування реальних обсягів доходів і мінімізації податкових зобов'язань. Вона функціонує поза встановленими правилами ведення бізнесу та офіційної звітності, що унеможлиблює повноцінне відображення економічних процесів у національних рахунках.

С. Баранов вважає, що у більш широкому розумінні тіньову економіку можна трактувати як сукупність неформальних, прихованих або незаконних операцій у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних і нематеріальних благ, які здійснюються без належного суспільного та державного контролю [2].

На думку О. Кундицького та О. Сенишина тінізація економіки — це процес розширення масштабів економічної діяльності, що здійснюється поза межами правового поля, офіційної реєстрації та оподаткування, унаслідок чого зменшується прозорість фінансових потоків і зростають ризики для економічної безпеки держави. Вона може проявлятися у приховуванні частини доходів, використанні неофіційної зайнятості, фіктивному підприємництві або застосуванні схем мінімізації податкових платежів [12].

Також, О. Подмазко зазначає, що тінізацію економіки доцільно визначати як системне явище, що відображає дисбаланс між формальними інститутами державного регулювання та реальними економічними інтересами суб'єктів господарювання, які прагнуть зменшити витрати або уникнути адміністративних обмежень. У цьому контексті вона виступає не лише наслідком недосконалості державної політики, а й фактором дестабілізації фінансової системи, що впливає на бюджетну наповнюваність, інвестиційний клімат та рівень соціального захисту населення [27].

Об'єктами тінізації економіки в сучасних умовах виступають:

- доходи фізичних та юридичних осіб, що повністю або частково приховуються від оподаткування;

- господарські операції з виробництва, реалізації товарів і надання послуг, які здійснюються без офіційної реєстрації;
- фінансові потоки, що проходять поза банківською системою або відображаються у викривленому вигляді;
- трудові відносини (неофіційна зайнятість, виплата заробітної плати «в конвертах»);
- обіг готівкових коштів без належного обліку;
- зовнішньоекономічні операції, пов'язані з заниженням митної вартості, контрабандою чи фіктивним імпортом/експортом;
- бюджетні кошти та державні закупівлі у разі їх нецільового або непрозорого використання;
- активи та майно, отримані внаслідок незаконної або напівлегальної діяльності;
- інвестиційні ресурси, що спрямовуються через офшорні або фіктивні структури;
- інформаційні та цифрові активи, що використовуються для приховування реальних економічних операцій [1; 12; 32].

Суб'єктами тінізації економіки є:

- фізичні особи, які здійснюють неофіційну трудову діяльність або приховують доходи;
- суб'єкти малого, середнього та великого бізнесу, що використовують схеми мінімізації податків або ведуть частину діяльності «в тіні»;
- посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування у випадку зловживання службовим становищем;
- організовані злочинні угруповання, що контролюють незаконні фінансові та товарні потоки;
- посередники та фіктивні підприємства, створені для прикриття незаконних операцій;
- фінансові установи або їх окремі представники у разі сприяння приховуванню коштів;

- учасники зовнішньоекономічної діяльності, що використовують незаконні або напівлегальні схеми;
- міжнародні структури або нерезиденти, залучені до операцій з відмивання доходів;
- домогосподарства, які отримують та використовують неофіційні доходи;
- цифрові платформи або суб'єкти електронної комерції у випадку відсутності належної фіскалізації операцій [12; 32; 38].

Тіньова економіка має різні форми прояву залежно від характеру та способів здійснення економічної діяльності. Одним із її різновидів є неофіційна економіка, до якої відносять законні види господарської діяльності, що здійснюються без належного статистичного обліку або офіційної реєстрації. У межах такого сектору суб'єкти господарювання можуть приховувати частину вироблених товарів чи наданих послуг з метою уникнення сплати податків, обов'язкових платежів або дотримання встановлених правових норм і стандартів, зокрема вимог щодо техніки безпеки, екологічного захисту чи трудового законодавства.

Іншим різновидом є фіктивна економіка, яка охоплює діяльність, пов'язану з викривленням реальних економічних показників, проведенням спекулятивних операцій та використанням незаконних фінансових схем. До таких проявів належать приписки, фіктивні фінансові операції, хабарництво, а також різні форми шахрайських дій, що передбачають незаконне отримання або передачу грошових коштів чи матеріальних вигод.

Окрему категорію становить підпільна економіка, яка включає економічну діяльність, прямо заборонену законодавством. До неї відносять виробництво і розповсюдження наркотичних речовин, контрабанду, незаконну торгівлю та інші протиправні види діяльності. Крім того, до підпільної економіки можуть належати і формально дозволені види діяльності, які здійснюються особами без відповідного дозволу або

професійної підготовки, наприклад надання медичних чи інших спеціалізованих послуг без належної кваліфікації або ліцензії [2; 40].

Причини поширення тіньової економіки є багатofакторними та охоплюють різні сфери суспільного життя. Узагальнюючи наукові підходи, їх доцільно систематизувати за чотирма ключовими напрямками: фінансово-економічними, соціально-політичними, правовими та адміністративними (таблиця 1.1). Такий поділ дозволяє комплексно оцінити передумови формування неофіційного сектору та визначити механізми його скорочення.

Таблиця 1.1

Класифікація причин поширення тіньової економіки [25; 33]

Групи причин	Причини формування тіньової економіки
Фінансово-економічні	<ul style="list-style-type: none"> – нестабільність та кризи фінансової системи; – надмірне податкове навантаження, складність і заплутаність механізмів адміністрування податків; – надання окремим суб'єктам господарювання спеціальних або пільгових умов діяльності; – прагнення бізнесу до максимізації прибутку будь-якими способами; – значний рівень фіскального тиску на підприємництво; – взаємодія окремих підприємницьких структур із кримінальними елементами.
Правові	<ul style="list-style-type: none"> – недостатнє матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів; – низький рівень правової обізнаності та правової культури громадян; – недостатня підготовка кадрів правоохоронних структур до роботи в умовах ринкової економіки; – прогалини та суперечності у законодавстві, що створюють можливості для прихованих операцій; – нечітке розмежування легальної та нелегальної економічної діяльності.
Адміністративні	<ul style="list-style-type: none"> – надмірна зарегульованість і бюрократичні перепони для ведення бізнесу; – неефективність та низька результативність управлінського апарату; відсутність системи мотивації посадових осіб залежно від результатів їх діяльності.
Соціально-політичні	<ul style="list-style-type: none"> – нестабільність економічної політики та відсутність довгострокових гарантій для підприємців; – подвійне або приховане оподаткування; – зниження рівня соціальних і моральних цінностей;

Групи причин	Причини формування тіньової економіки
	– недостатній рівень соціального захисту працівників у легальному секторі економіки.

У науковій літературі зазначається [1-3; 26; 33; 38], що частка тіньової економіки на рівні 10–12% від валового внутрішнього продукту вважається умовно прийнятною для функціонування економічної системи, показник близько 20% свідчить про наявність суттєвих ризиків для легального сектору, а перевищення 40% є загрозовим і може мати руйнівні наслідки для економічної стабільності. Водночас за помірного масштабу тіньова діяльність може виконувати певні компенсаторні функції: створювати додаткові можливості зайнятості, стимулювати появу нових форм підприємницької активності та частково згладжувати негативні коливання офіційної економіки, підтримуючи загальну стійкість господарської системи.

Проте у цілому вплив тіньової економіки на суспільство є скоріше негативним, аніж позитивним. Зазначимо, що критичним рівнем тіньової економіки вважається показник 40–50%, коли протиріччя між легальним і тіньовим бізнесом спостерігається майже в усіх сферах життєдіяльності суспільства і можна говорити, що не держава керує економікою, а тіньові структури [33].

Швейцарський дослідник Дітер Кассел виокремив три функції тіньового сектору, які, на його думку, можуть відігравати певну стабілізаційну роль у ринковій економіці. По-перше, це так званий ефект «економічного мастила», який полягає у здатності тіньового сектору частково згладжувати коливання економічної кон'юнктури через перерозподіл ресурсів між офіційною та неофіційною сферами господарювання, особливо в періоди економічних криз. По-друге, тіньова економіка виконує функцію «соціального амортизатора», оскільки забезпечує альтернативні джерела доходу та зайнятості для населення, знижуючи рівень соціальної напруги та підтримуючи матеріальний стан найменш захищених верств. По-третє, вона може діяти як «вбудований

стабілізатор», адже частина неофіційно отриманих доходів спрямовується на придбання товарів і послуг у легальному секторі, що сприяє зростанню внутрішнього попиту та опосередковано підтримує офіційну економіку [1; 34].

Тінізація економіки є складним і багатоаспектним негативним явищем, яке справляє суттєвий вплив на фінансову систему, бюджетну сферу, ринок праці, інвестиційний клімат та загальний рівень економічної безпеки держави. Поширення неофіційної діяльності призводить до втрат бюджетних надходжень, викривлення конкурентного середовища, зростання соціальної нерівності та послаблення довіри до державних інститутів. З огляду на масштабність та різноспрямований характер проявів, тінізацію доцільно розглядати на кількох взаємопов'язаних рівнях, що дозволяє більш комплексно оцінити її вплив і визначити напрями протидії. Основні рівня тінізації економіки подано на рисунку 1.1.

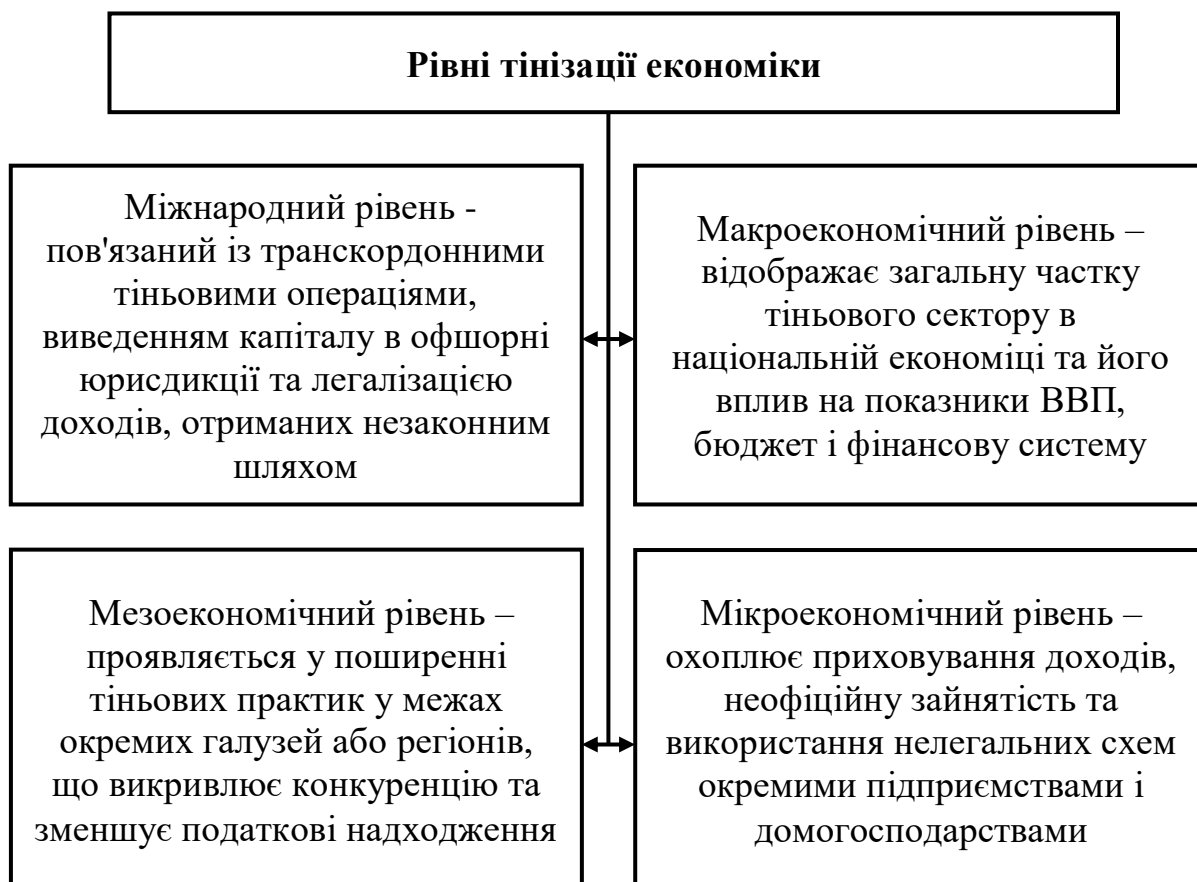

Рис. 1.1. Характеристика рівнів тінізації економіки (згруповано автором на основі [1-3; 25; 33; 38])

Тінізація економіки тісно пов'язана з низкою економічних процесів, що виникають унаслідок дисбалансів між формальними правилами ведення господарської діяльності та реальними інтересами економічних суб'єктів. До таких процесів належать ухилення від сплати податків і обов'язкових платежів, приховування доходів, використання подвійної бухгалтерії, неофіційна зайнятість і виплата заробітної плати без належного оподаткування. Поширення готівкових розрахунків поза банківською системою, заниження митної вартості товарів, фіктивне підприємництво та використання офшорних схем також є складовими механізмів тінізації. У результаті держава втрачає частину бюджетних надходжень, а офіційна статистика не відображає реального стану економічної активності.

Крім того, тінізація економіки пов'язана з процесами корупції, легалізації доходів злочинного походження, незаконного виведення капіталу та спотворення конкурентного середовища. Вона сприяє формуванню паралельних фінансових потоків, які функціонують поза межами правового регулювання, що ускладнює застосування інструментів монетарної та фіскальної політики. Водночас тіньовий сектор може взаємодіяти з легальною економікою через споживчий попит або інвестування неофіційних доходів, що створює складну систему взаємозалежностей між формальною та неформальною сферами господарювання. Сукупність зазначених процесів формує комплексні загрози для економічної безпеки держави та потребує системного підходу до їх регулювання.

Вплив тінізації економіки на економічну безпеку держави проявляється у таких напрямках:

- зменшення обсягів податкових надходжень до бюджету, що обмежує фінансові можливості держави виконувати соціальні та оборонні функції;

- порушення принципів добросовісної конкуренції, оскільки суб'єкти, що працюють у «тіні», отримують необґрунтовані переваги перед легальним бізнесом;
- дестабілізація грошово-кредитної системи через неконтрольований обіг готівки та приховані фінансові потоки;
- викривлення офіційних макроекономічних показників (ВВП, рівня зайнятості, інвестицій), що ускладнює формування ефективної економічної політики;
- зростання ризиків легалізації доходів злочинного походження та інтеграції кримінального капіталу в легальну економіку;
- посилення корупційних практик і формування неформальних економічних зв'язків між бізнесом та представниками влади;
- зниження інвестиційної привабливості країни через високий рівень правової невизначеності та фінансових ризиків;
- розширення неформальної зайнятості, що призводить до скорочення соціальних гарантій і пенсійних відрахувань;
- збільшення соціальної нерівності та зниження рівня довіри населення до державних інститутів;
- ускладнення інтеграційних процесів та виконання міжнародних зобов'язань у сфері фінансової прозорості;
- формування передумов для економічної залежності від нелегальних фінансових потоків;
- підрив довгострокової фінансової стійкості та стратегічного розвитку національної економіки [3; 26; 33].

1.2. Роль державних органів у визначенні механізмів запобігання тінізації та посиленні рівні економічної безпеки

Механізм зменшення тінізації економіки являє собою сукупність цілеспрямованих заходів, інструментів та управлінських рішень, що реалізуються державою з метою скорочення масштабів неофіційної економічної діяльності та забезпечення прозорості фінансово-господарських процесів. Він охоплює нормативно-правові, інституційні, фінансові, організаційні та інформаційні складові, які функціонують у взаємозв'язку та спрямовані на формування легального конкурентного середовища. Ефективність такого механізму залежить від узгодженості дій органів державної влади, рівня розвитку системи контролю та готовності суб'єктів господарювання діяти в межах правового поля (рисунок 1.2).

Рис. 1.2. Механізмів запобігання тінізації та посиленні рівні економічної безпеки (сформовано автором за [1-3; 25; 33; 38])

Основними завданнями ефективного управління механізмом зниження тінізації економіки є формування прозорого та передбачуваного регуляторного середовища, удосконалення податкової системи, мінімізація адміністративного тиску на бізнес і підвищення результативності фінансового контролю. Важливим напрямом є скорочення стимулів для переходу суб'єктів господарювання у тіньовий сектор шляхом створення сприятливих умов для легальної підприємницької діяльності, спрощення процедур реєстрації та звітності, а також забезпечення справедливого розподілу податкового навантаження. Крім того, ефективне управління передбачає підвищення рівня цифровізації державних послуг, автоматизацію контролюючих процесів та розвиток аналітичних систем моніторингу економічних операцій.

Не менш важливим завданням є посилення координації між державними органами, удосконалення механізмів фінансового моніторингу та запобігання корупційним ризикам, що сприяють тінізації. Значна увага має приділятися формуванню правової культури, підвищенню фінансової грамотності населення та розвитку партнерства між державою і бізнесом. У довгостроковій перспективі управління механізмом детінізації повинно бути спрямоване на забезпечення економічної стабільності, зростання довіри до державних інституцій та зміцнення економічної безпеки держави. Основною складовою такого механізму є саме суб'єкти управління — держава та її уповноважені органи, які формують політику, забезпечують контроль і реалізують заходи з протидії тіньовим економічним процесам (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Органи, що забезпечують контроль і реалізують заходи з протидії тіншовим економічним процесам [1; 4; 21; 22]

Орган	Роль у запобіганні тінзації економіки
Верховна Рада України	Формує законодавчу базу у сфері податкової політики, фінансового контролю та економічної безпеки.

продовження таблиці 1.2

Кабінет Міністрів України	Забезпечує реалізацію державної політики з детінізації економіки та координує діяльність центральних органів виконавчої влади.
Міністерство фінансів України	Розробляє фінансову та бюджетну політику, спрямовану на зменшення тіншових фінансових потоків.
Міністерство економіки України	Формує економічну стратегію та заходи стимулювання легальної підприємницької діяльності.
Національний банк України	Контролює банківську систему та сприяє прозорості грошового обігу і фінансових операцій.
Державна податкова служба України	Забезпечує адміністрування податків і виявлення фактів ухилення від їх сплати.
Державна митна служба України	Контролює зовнішньоекономічні операції та запобігає контрабанді й заниженню митної вартості товарів.
Бюро економічної безпеки України	Виявляє та розслідує економічні правопорушення, пов'язані з тіншовими схемами.
Національне антикорупційне бюро України	Розслідує корупційні злочини, що сприяють функціонуванню тіншового сектору.
Спеціалізована антикорупційна прокуратура	Здійснює процесуальний нагляд у справах щодо корупційних правопорушень.
Вищий антикорупційний суд	Розглядає корупційні справи та забезпечує невідворотність покарання.
Національне агентство з питань запобігання корупції	Реалізує превентивні антикорупційні механізми та контролює дотримання фінансової прозорості посадових осіб.
Державна служба фінансового моніторингу України	Здійснює аналіз підозрілих фінансових операцій та протидіє відмиванню коштів.
Служба безпеки України	Протидіє економічним злочинам, що загрожують фінансовій та національній безпеці.
Рахункова палата України	Контролює ефективність використання державних коштів та бюджетних ресурсів.
Органи місцевого самоврядування	Забезпечують прозорість фінансових процесів на регіональному рівні та контроль за використанням місцевих бюджетів.

У системі запобігання тінізації економіки доцільно виокремлювати дві взаємопов'язані групи органів державної влади. До першої належать органи, що формують нормативно-правові засади та забезпечують стратегічне управління процесами детінізації. Верховна Рада України здійснює законодавче регулювання у сфері податкової політики, фінансового контролю та економічної безпеки, закріплюючи правові механізми протидії тіншовим процесам. Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики у сфері економічної безпеки, затверджує державні програми детінізації та координує діяльність центральних органів виконавчої влади. Міністерство фінансів та Міністерство економіки розробляють фінансово-економічні інструменти, спрямовані на стимулювання легальної господарської діяльності, удосконалення податкового адміністрування та підвищення прозорості бюджетних процесів.

До другої групи належать органи, безпосередньо задіяні у протидії тіншовій економіці та економічним правопорушенням. Бюро економічної безпеки України здійснює виявлення, припинення та розслідування злочинів у сфері публічних фінансів і господарської діяльності. Національне антикорупційне бюро України та Національне агентство з питань запобігання корупції реалізують механізми попередження і розслідування корупційних правопорушень, що часто є складовою тіншових схем. Державна служба фінансового моніторингу України здійснює аналіз фінансових операцій та протидіє легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом. Сукупність діяльності цих органів забезпечує практичну реалізацію заходів із скорочення масштабів тінізації та зміцнення економічної безпеки держави.

Їхня спільна діяльність у системі забезпечення низького рівня корупції, скорочення масштабів тінізації економіки та підвищення прозорості фінансових процесів ґрунтується на таких принципах:

- принцип верховенства права та законності;

- принцип прозорості та відкритості діяльності органів влади;
- принцип підзвітності та відповідальності посадових осіб;
- принцип невідворотності покарання за економічні та корупційні правопорушення;
- принцип координації та взаємодії між державними органами;
- принцип системності та комплексності заходів протидії тінізації;
- принцип превентивності (попередження правопорушень, а не лише їх покарання);
- принцип фінансової та інформаційної прозорості;
- принцип ризик-орієнтованого підходу до контролю;
- принцип цифровізації та автоматизації контрольних процедур;
- принцип захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання;
- принцип співпраці з громадянським суспільством та міжнародними організаціями [4; 21; 22].

Національне антикорупційне бюро України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [22].

НАБУ як ключовий правоохоронний орган у сфері протидії високопосадовій корупції відіграє важливу роль у викритті складних економічних злочинів, що безпосередньо пов'язані з тінізацією доходів та незаконним перерозподілом фінансових ресурсів. Його діяльність спрямована на розслідування корупційних схем у сфері публічних фінансів, державних закупівель, управління державним майном та використання бюджетних коштів, що часто виступають джерелом формування прихованих фінансових потоків. Через проведення досудових розслідувань, оперативно-розшукових заходів та фінансового аналізу Бюро виявляє механізми легалізації незаконно отриманих доходів, використання фіктивних

підприємств і посередницьких структур, а також взаємозв'язки між посадовими особами та суб'єктами господарювання. Таким чином, діяльність НАБУ сприяє зменшенню масштабів тіньової економіки, підвищенню прозорості фінансових процесів та зміцненню економічної безпеки держави.

Основні напрями діяльності НАБУ, що сприяють скороченню масштабів тінізації економіки в Україні:

- виявлення та розслідування корупційних злочинів у сфері управління державними фінансами, державних закупівель і використання бюджетних коштів;
- викриття схем незаконного збагачення, приховування активів та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;
- проведення аналітичної роботи щодо встановлення взаємозв'язків між посадовими особами та суб'єктами господарювання, які задіяні у тіньових фінансових потоках;
- забезпечення невідворотності відповідальності шляхом передачі матеріалів до суду спільно зі Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою, що формує превентивний ефект і стримує поширення корупційно-тіньових практик [22; 40].

Національне агентство з питань запобігання корупції - це центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. НАЗК відповідальне за формування антикорупційної політики та запобігання корупції. Національне агентство створене відповідно до Закону України "Про запобігання корупції" [21]. Національне агентство з питань запобігання корупції відіграє системо утворюючу роль у зменшенні масштабів тінізації економіки, оскільки саме превентивні антикорупційні механізми створюють основу для прозорого функціонування державного управління та фінансової системи. НАЗК забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання корупції, здійснює контроль за декларуванням майна, доходів і витрат посадових осіб, проводить моніторинг способу життя

суб'єктів декларування та виявляє конфлікти інтересів. Через аналіз декларацій та фінансових звітів Агентство сприяє виявленню необґрунтованих активів і прихованих доходів, що можуть бути результатом участі у тіньових схемах або незаконного збагачення. Важливою складовою його діяльності є розроблення антикорупційних програм для органів влади та підприємств державного сектору, а також методичне забезпечення систем внутрішнього контролю і комплаєнсу. Таким чином, діяльність НАЗК спрямована не лише на фіксацію правопорушень, а передусім на запобігання їх виникненню, що безпосередньо впливає на скорочення тіньових фінансових потоків, підвищення рівня доброчесності публічної служби та зміцнення економічної безпеки держави.

Основні напрями діяльності НАЗК, що сприяють зменшенню рівня тінізації економіки в Україні:

- здійснення фінансового контролю через перевірку електронних декларацій, моніторинг способу життя посадових осіб та виявлення необґрунтованих активів;
- запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності державних службовців і посадових осіб органів влади;
- розроблення та координація виконання антикорупційних програм у державних органах і на підприємствах державного сектору;
- формування політики доброчесності та антикорупційної культури шляхом методичного забезпечення, навчання, перевірки звітності політичних партій і контролю за фінансуванням виборчих процесів [21].

Важливим елементом системи протидії тінізації економіки є Бюро економічної безпеки України, яке виконує функції центрального органу з розслідування економічних правопорушень та захисту публічних фінансів. Його діяльність зосереджена на виявленні схем ухилення від оподаткування, незаконного відшкодування ПДВ, фіктивного підприємництва, контрабанди та інших правопорушень, що формують основу тіньових фінансових

потоків. Бюро поєднує аналітичну, оперативну та слідчу роботу, що дозволяє не лише реагувати на вже вчинені злочини, а й попереджати їх шляхом оцінки ризиків у сфері господарської діяльності. Завдяки концентрації функцій у сфері економічної безпеки БЕБ сприяє зменшенню втрат державного бюджету, детінізації підприємницької діяльності та підвищенню рівня фінансової дисципліни в країні [1].

Ключове значення у системі запобігання тінізації економіки та протидії незаконним фінансовим потокам має Державна служба фінансового моніторингу України, яка виконує функції національного підрозділу фінансової розвідки. Її діяльність спрямована на аналіз фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією доходів злочинного походження, фінансуванням тероризму або іншими економічними правопорушеннями. Служба здійснює обробку інформації від банківських установ та інших суб'єктів первинного фінансового моніторингу, формує аналітичні матеріали та передає їх правоохоронним органам для подальшого реагування. Завдяки виявленню підозрілих транзакцій та блокуванню незаконних фінансових схем Держфінмоніторинг сприяє підвищенню прозорості руху коштів, скороченню тіньових операцій та зміцненню фінансової й економічної безпеки держави [6].

Висновки до розділу 1

Досліджено, що тінізація економіки є складним багатовимірним явищем, яке проявляється у приховуванні частини господарської діяльності від державного обліку та контролю з метою уникнення оподаткування, нормативних вимог і фінансової відповідальності. З'ясовано, що ключовими причинами поширення тіньових процесів виступають недосконалість податкової системи, надмірний адміністративний тиск на бізнес, корупційні ризики, низький рівень довіри до державних інституцій та економічна

нестабільність. Виокремлено основні рівні тінізації — мікроекономічний, мезоекономічний, макроекономічний та транснаціональний, кожен з яких має специфічні прояви й наслідки для фінансової системи та економічної безпеки держави. Наголошено, що зростання обсягів тіньової економіки призводить до втрат бюджетних надходжень, деформації конкурентного середовища, посилення соціальної нерівності та ослаблення інвестиційної привабливості країни.

Визначено, що механізм запобігання тінізації економіки охоплює комплекс правових, організаційних, фінансових та інституційних заходів, спрямованих на зменшення обсягів нелегальної діяльності та підвищення прозорості економічних процесів. Важливу роль у його реалізації відіграють органи законодавчої та виконавчої влади, правоохоронні структури, антикорупційні інституції, Бюро економічної безпеки, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України та Державна служба фінансового моніторингу. Узгоджена діяльність зазначених суб'єктів створює інституційне підґрунтя для зниження рівня тінізації, зміцнення фінансової дисципліни та підвищення рівня економічної безпеки держави.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ

2.1. Динаміка рівня тіньової економіки в Україні та її структурні особливості

До ключових причин формування тіньової економіки в Україні науковці відносять недосконалість процесів роздержавлення та непродуману приватизацію державних активів, що спричинили нерівномірний перерозподіл власності та концентрацію ресурсів у вузького кола економічних груп. Додатковим чинником стало реформування податкової системи з орієнтацією переважно на оперативне наповнення бюджету, що посилило фіскальний тиск на суб'єктів господарювання і стимулювало пошук неофіційних механізмів мінімізації податкових зобов'язань. Крім того, вагомий вплив на розширення тіньового сектору мали слабкість інституційного контролю, недостатня ефективність правоохоронної системи та поширені корупційні практики, які створювали сприятливе середовище для функціонування нелегальних економічних схем.

Країни з високою часткою тіньового сектору стикаються з багатовекторними негативними наслідками. Передусім відбувається розбалансування податкової системи через приховування доходів та скорочення бюджетних надходжень, що обмежує фінансування соціальних програм і розвитку інфраструктури. Значні обсяги економічної активності, які не відображаються в офіційній статистиці, ускладнюють макроекономічне прогнозування та формування ефективної економічної

політики, що може призводити до диспропорцій у грошовому обігу та посилення інфляційних процесів. Суттєві ризики проявляються й у сфері інвестиційної діяльності: поширення тіньових схем знижує рівень довіри з боку міжнародних партнерів та стримує надходження іноземного капіталу. Нелегальна зайнятість негативно позначається на соціальному захисті працівників, позбавляючи їх гарантій пенсійного забезпечення та медичного страхування. У політичній площині тінізація сприяє впливу неформальних бізнес-структур на ухвалення рішень, що поглиблює корупційні ризики та знижує якість державного управління. Таким чином, прихований сектор економіки не лише є результатом системних проблем, а й сам по собі поглиблює їх, деформуючи розподіл ресурсів і посилюючи соціально-економічні дисбаланси [12; 13].

В Україні визначення обсягів тіньової економіки здійснюється відповідно до оновленої методики, розробленої Міністерством економіки України, яка передбачає застосування декількох аналітичних підходів. Зокрема, використовуються метод співвідношення витрат населення та обсягу роздрібного товарообороту, монетарний підхід, електричний метод, а також фінансовий спосіб оцінювання. Узагальнення результатів, отриманих за кожним із зазначених методів, дає змогу сформувати інтегрований показник рівня тінізації. У межах дослідження проведено розрахунки за цією методикою з урахуванням наявних статистичних даних за період дії воєнного стану, а також здійснено порівняння з показниками 2021 року як базового довоєнного періоду [18; 28].

Одним із найбільш доступних і поширених непрямих інструментів вимірювання масштабів тіньового сектору є монетарний метод (метод Гутманна), який базується на аналізі грошового обігу. Отримані розрахунки свідчать про тенденцію до зниження частки тіньової економіки в Україні за цим підходом: якщо у 2021 році її рівень оцінювався на рівні близько 32 % ВВП, то у 2024 році показник скоротився до приблизно 21,9 % ВВП [30]. Така динаміка може свідчити про певне покращення прозорості економічних

процесів навіть в умовах воєнного стану, що зумовлено комплексом макроекономічних та інституційних чинників (рисунок 2.1).

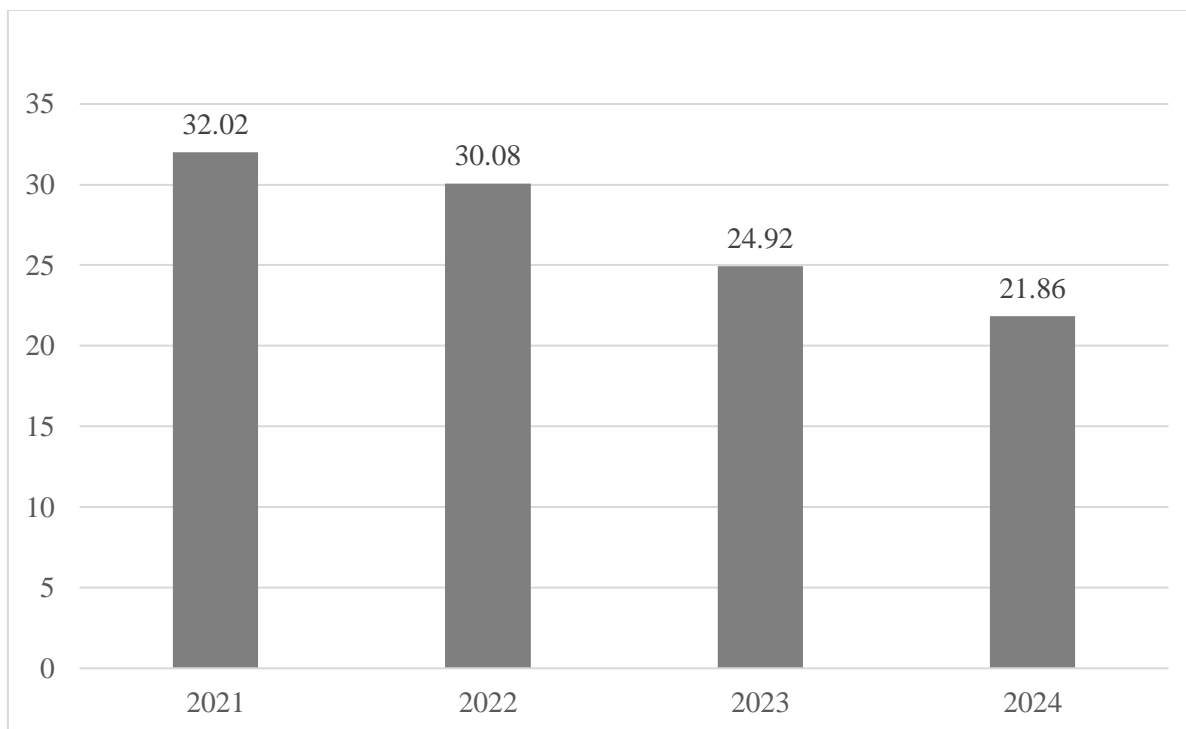

Рис. 2.1. Динаміка рівня тіньової економіки України за методом Гутмана у 2021-2024 роках, (рівень тіньової економіки, % ВВП) [18; 28; 31]

На рисунку 2.1 відображено динаміку рівня тіньової економіки в Україні за 2021–2024 роки. Дані свідчать про стійку тенденцію до зниження частки тіньового сектору у структурі ВВП. Так, у 2021 році рівень тінізації становив 32,02 % ВВП, у 2022 році він скоротився до 30,08 %, у 2023 році – до 24,92 %, а у 2024 році досяг 21,86 %. Загальне зменшення за досліджуваний період становить понад 10 відсоткових пунктів, що є суттєвим позитивним зрушенням. Найбільш помітне скорочення відбулося у 2022–2023 роках (понад 5 відсоткових пунктів), що може бути пов’язано з посиленням фінансового контролю, цифровізацією економічних процесів, активізацією діяльності антикорупційних та правоохоронних органів, а також змінами в податковому адмініструванні в умовах воєнного стану.

Водночас, незважаючи на позитивну динаміку, рівень тіньової економіки у 2024 році (21,86 % ВВП) залишається досить високим та перевищує умовно допустимі межі (10–12 %), що свідчить про наявність системних проблем у сфері економічного регулювання, податкової дисципліни та інституційної спроможності держави. Отже, подальше зниження тінізації потребує комплексного вдосконалення механізмів економічної безпеки, фінансового моніторингу та антикорупційної політики.

Ще одним підходом до визначення масштабів тіньового сектору є фінансовий метод, який також називають методом збитковості суб'єктів господарювання. Його застосування передбачає обчислення межових значень – мінімального та максимального показників рівня тінізації економіки, що дає змогу оцінити обсяги прихованої діяльності на основі фінансових результатів підприємств (рисунок 2.2).

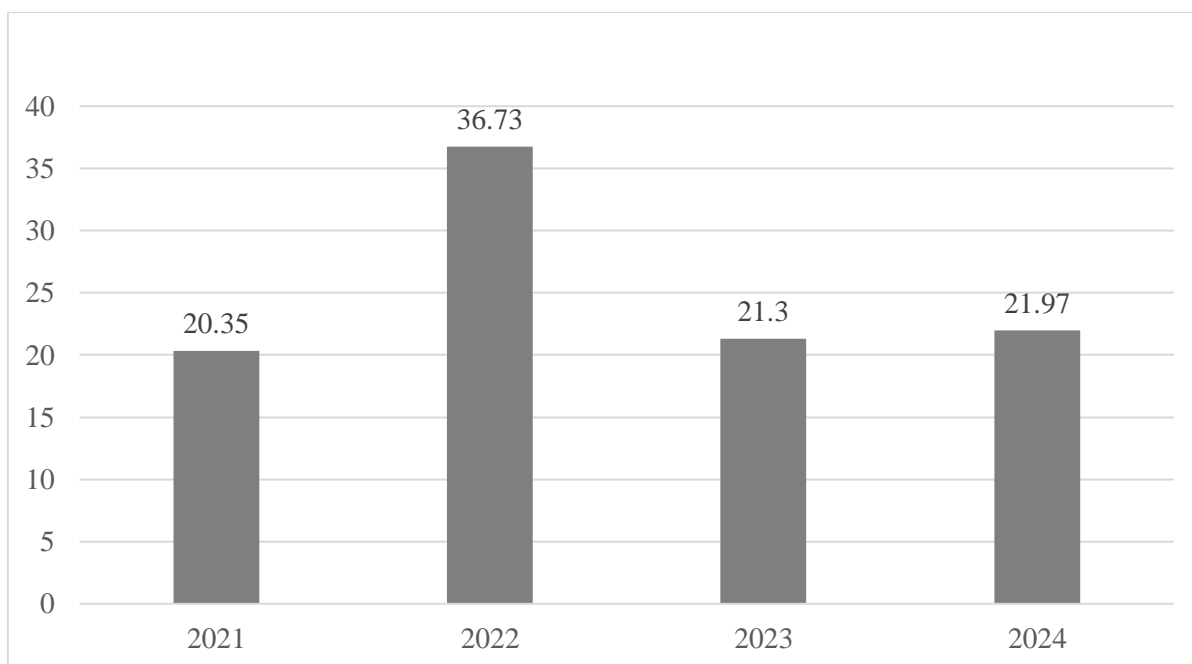

Рис. 2.2. Динаміка рівня тіньової економіки України за методом збитковості підприємств у 2021-2024 роках, (рівень тіньової економіки, % ВВП) [18; 28; 31]

На рисунку 2.2 відображено зміну рівня тіньової економіки, розрахованого за методом збитковості підприємств упродовж 2021–2024 років. У 2021 році його значення становило 20,35 %, однак уже у 2022 році спостерігалось суттєве зростання до 36,73 %, що є найвищим показником за досліджуваний період. Різке підвищення у 2022 році можна пов'язати з наслідками повномасштабної війни, яка спричинила скорочення обсягів виробництва, розрив логістичних зв'язків, зростання витрат та зниження платоспроможності підприємств. За таких умов частина суб'єктів господарювання могла відображати збитковість або занижені фінансові результати з метою мінімізації податкових зобов'язань, що безпосередньо вплинуло на оцінку рівня тінізації за цим методом.

У 2023 році показник суттєво знизився до 21,3 %, що свідчить про поступову адаптацію бізнесу до нових економічних умов та часткову стабілізацію господарської діяльності. У 2024 році зафіксовано незначне зростання до 21,97 %, що може бути зумовлено збереженням макроекономічної нестабільності та воєнних ризиків. Водночас слід враховувати, що метод збитковості має певні обмеження, оскільки рівень збитковості підприємств може бути обумовлений як реальними економічними труднощами, так і особливостями бухгалтерського обліку чи податкового планування, що впливає на точність оцінки масштабів тіньового сектору.

Ще одним підходом, передбаченим методикою Міністерства економіки, є метод оцінювання за показниками споживання електроенергії. Його суть полягає у співставленні темпів зміни внутрішнього використання електроенергії з динамікою валового внутрішнього продукту, що дає змогу опосередковано визначити масштаби прихованої економічної діяльності. Водночас у період воєнного стану виникли суттєві ускладнення через обмежений доступ до офіційної енергетичної статистики, тому для здійснення розрахунків було використано альтернативні інформаційні джерела – аналітичні звіти та матеріали профільних центрів, з урахуванням

того, що рівень їхньої точності може відрізнятися від офіційних даних (рисунок 2.3) [28].

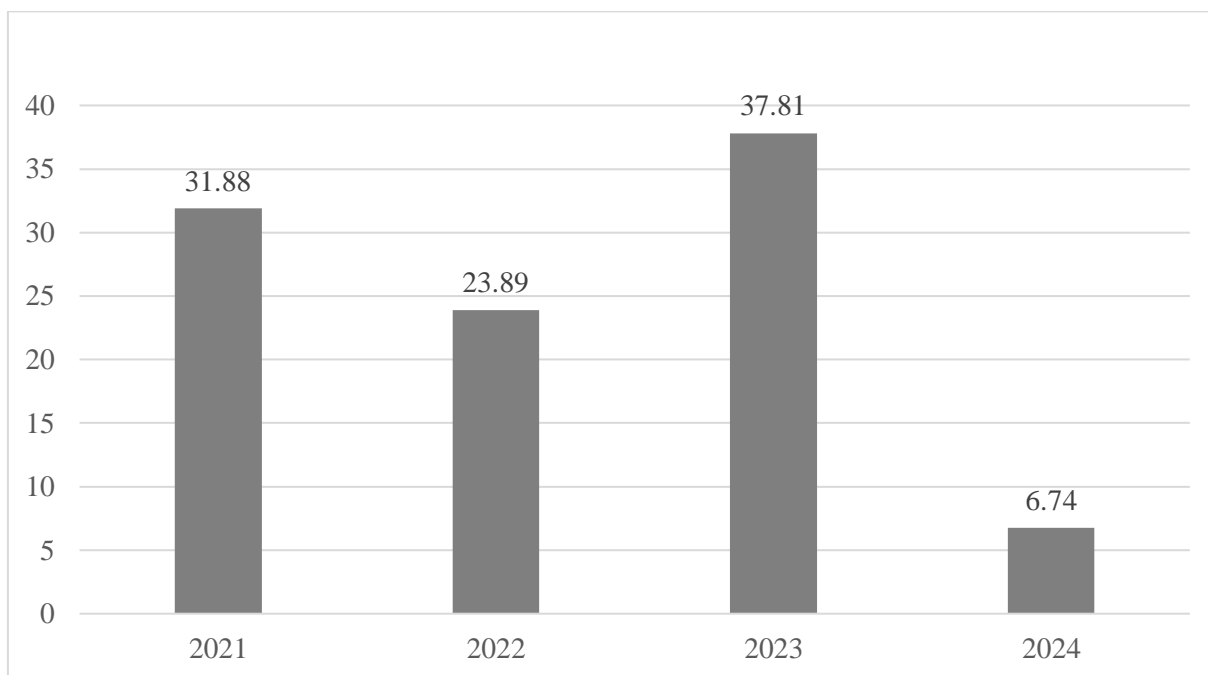

Рис. 2.3. Динаміка рівня тіньової економіки України за методом споживання електроенергії у 2021-2024 роках, (рівень тіньової економіки, % ВВП) [18; 28; 31]

Динаміка показника тіньової економіки, визначеного на основі методу електроспоживання, характеризується суттєвою нестабільністю протягом 2021–2024 років. У 2021 році його значення становило 31,88 %, однак у 2022 році зафіксовано зниження до 23,89 %, що можна пояснити різким спадом економічної активності, скороченням обсягів виробництва та пошкодженням енергетичної інфраструктури внаслідок воєнних дій. Зменшення споживання електроенергії у цей період не обов'язково відображало реальне скорочення тіньового сектору, а радше було наслідком загального економічного шоку.

У 2023 році показник різко зріс до 37,81 %, що свідчить про суттєве розходження між динамікою споживання електроенергії та зміною ВВП. Проте вже у 2024 році відбулося стрімке падіння до 6,74 %, що виглядає аномальним у порівнянні з результатами інших методів оцінювання. Така різка зміна може бути пов'язана з тривалими відключеннями електроенергії, структурними трансформаціями економіки, переходом частини підприємств на альтернативні джерела енергії та обмеженістю статистичних даних у період воєнного стану. Отже, метод електроспоживання в умовах енергетичної кризи може давати викривлені результати та потребує обережного інтерпретування.

Завершальним етапом оцінювання масштабів тіньового сектору відповідно до офіційної методики є розрахунок інтегрального показника, який формується на основі узагальнення результатів, отриманих за окремими методами, із застосуванням відповідних ваг. При визначенні вагових коефіцієнтів враховується стабільність показників у попередні роки: чим більш послідовними були результати певного підходу, тим більшою є його питома вага у підсумковій оцінці. У цьому дослідженні інтегральний показник сформовано на основі трьох методів, оскільки саме за ними були здійснені розрахунки. Методика передбачає визначення середнього значення показників, обчислення стандартного відхилення та коефіцієнта варіації, який використовується для встановлення обернено пропорційних ваг (рисунок 2.4) [28].

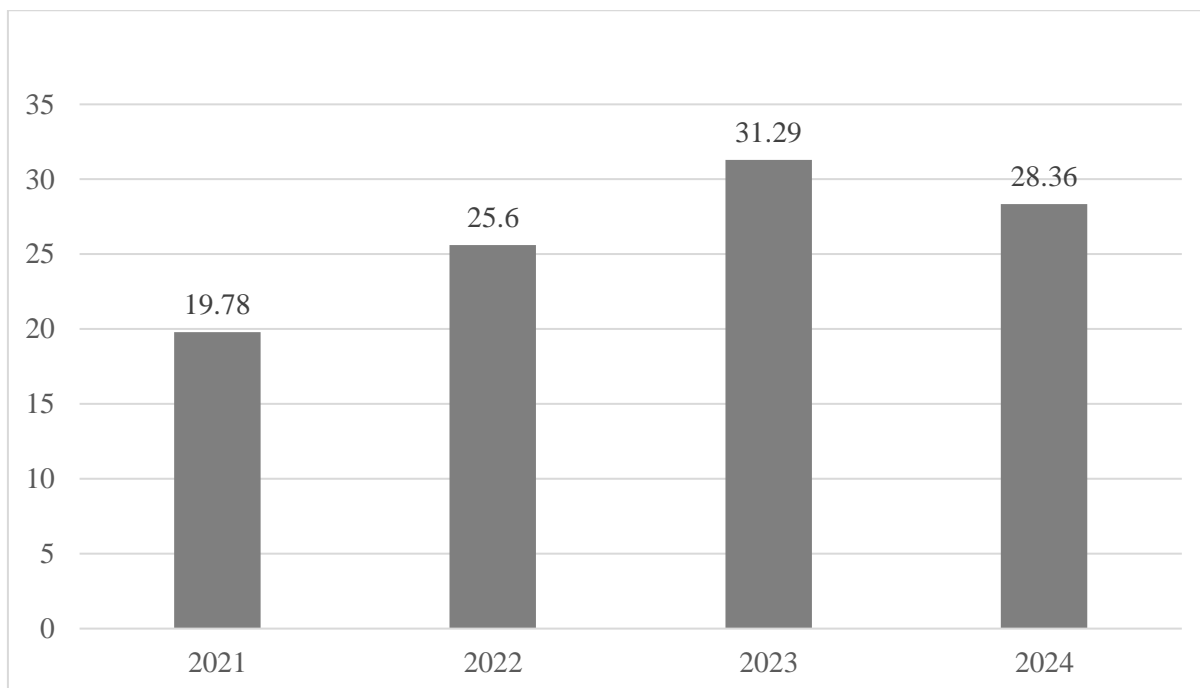

Рис. 2.4. Динаміка інтегрального показника тіньової економіки України у 2021-2024 роках, (рівень тіньової економіки, % ВВП) [18; 28; 31]

Отримані узагальнені показники демонструють, що у 2021 році частка тіньової економіки на рівні 28,4 % ВВП відповідала відносно стабільному довоєнному стану економіки, коли масштаби прихованої діяльності залишалися значними, але прогнозованими. Проте вже у 2022 році відбулося зростання до 31,3 %, що стало наслідком глибоких шоків змін, спричинених повномасштабною агресією. Порушення виробничих ланцюгів, переміщення підприємств, скорочення ринків збуту та загальна макроекономічна нестабільність змусили частину бізнесу переходити до неформальних форм господарювання або частково приховувати реальні фінансові результати з метою збереження ліквідності та мінімізації ризиків.

Починаючи з 2023 року простежується поступове скорочення рівня тінізації – до 25,6 %, а у 2024 році – до 19,8 %, що свідчить про відновлення керованості економічних процесів. Така тенденція може бути пов'язана з адаптацією підприємницького сектору до воєнних умов, розширенням програм державної підтримки бізнесу, цифровізацією податкового адміністрування та активізацією діяльності контролюючих органів. Крім

того, міжнародна фінансова допомога, грантові програми та посилення прозорості фінансових операцій сприяли частковому поверненню економічної активності у легальний сектор. У сукупності ці чинники зумовили зниження частки прихованої економіки та створили передумови для зміцнення економічної безпеки держави.

Отже, рівень тінізації економіки є важливим індикатором стану економічної безпеки та ефективності державного управління. Його коливання відображають ступінь стабільності макроекономічного середовища, рівень довіри бізнесу до державних інститутів та результативність фінансового контролю. Зниження частки тіньового сектору свідчить про посилення прозорості економічних процесів і формує передумови для сталого розвитку національної економіки.

2.2. Оцінювання ризиків тінізації економіки та економічної безпеки держави в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану проблема тінізації економіки набуває особливої гостроти, оскільки її масштаби безпосередньо впливають на фінансову стійкість держави, ефективність бюджетної політики та рівень економічної безпеки. Посилення неформальної діяльності, ухилення від оподаткування, незаконні фінансові операції та використання тіньових схем у стратегічно важливих секторах економіки формують комплекс системних ризиків. У період війни держава потребує максимального акумулювання ресурсів для забезпечення обороноздатності, соціальної підтримки населення та відновлення інфраструктури, тому зростання частки тіньового сектору створює додаткові загрози бюджетній стабільності, інвестиційній привабливості та довірі до державних інститутів. Оцінювання таких ризиків є необхідною передумовою формування ефективного механізму зміцнення економічної безпеки. Поглиблення тінізації у період нестабільності може

трансформуватися з тимчасового явища у стійку системну загрозу, що ускладнює післявоєнне відновлення та довгостроковий економічний розвиток країни.

Тінізація економіки формує комплекс взаємопов'язаних ризиків, які охоплюють фінансову, соціальну, інституційну та зовнішньоекономічну сфери функціонування держави. Їхній вплив проявляється через скорочення бюджетних надходжень, посилення корупційних практик, зниження інвестиційної активності та ослаблення конкурентного середовища, що в сукупності створює додатковий тиск на систему економічної безпеки. Узагальнення ключових ризиків тінізації та оцінка їхнього впливу на економічну безпеку держави наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Ключові ризики впливу на тінізацію економіки та рівень економічної безпеки України [1-3; 21-22]

Група ризиків	Конкретний ризик	Вплив на економічну безпеку
Фінансово-фіскальні	Ухилення від сплати податків	Зменшення доходів бюджету, зростання дефіциту та державного боргу
Фінансово-фіскальні	Розширення готівкових розрахунків	Ускладнення фінансового контролю та зростання тіньових операцій
Інституційні	Корупційні схеми у державному секторі	Ослаблення довіри до влади, неефективне використання бюджетних ресурсів
Інституційні	Обхід санкцій через фіктивні компанії	Міжнародні репутаційні втрати, ризик додаткових обмежень

Група ризиків	Конкретний ризик	Вплив на економічну безпеку
Фінансові	Легалізація доходів злочинного походження	Дестабілізація банківської системи та посилення криміналізації економіки
Зовнішньоекономічні	Контрабанда та незаконні експортно-імпорتنі операції	Втрати валютних надходжень, погіршення торговельного балансу
Соціальні	Неформальна зайнятість	Зменшення відрахувань до соціальних фондів, зростання соціальної незахищеності
Ринкові	Недобросовісна конкуренція	Витіснення легального бізнесу, спотворення ринкових механізмів
Інвестиційні	Відтік капіталу та зниження довіри інвесторів	Скорочення довгострокових інвестицій та уповільнення економічного зростання
Безпекові (воєнний період)	Тіньові схеми у сфері оборонних закупівель	Прямі загрози національній безпеці та неефективне використання ресурсів

Тінізація економіки безпосередньо пов'язана з рівнем корупції, оскільки саме корупційні механізми часто створюють сприятливі умови для функціонування прихованих фінансових схем. Наявність корупційних практик у державному управлінні послаблює контрольні функції, дозволяє ухилятися від оподаткування, маніпулювати звітністю та уникати відповідальності за економічні правопорушення. У свою чергу, розширення тіньового сектору формує додаткові фінансові ресурси для підтримки корупційних зв'язків, що створює замкнене коло взаємозалежності між цими явищами. Таким чином, зниження рівня корупції є необхідною передумовою скорочення масштабів тінізації та зміцнення економічної безпеки держави.

За даними Transparency International рівень корупції в Україні протягом 2021-2024 років має тенденцію до покращення (рисунок 2.5).

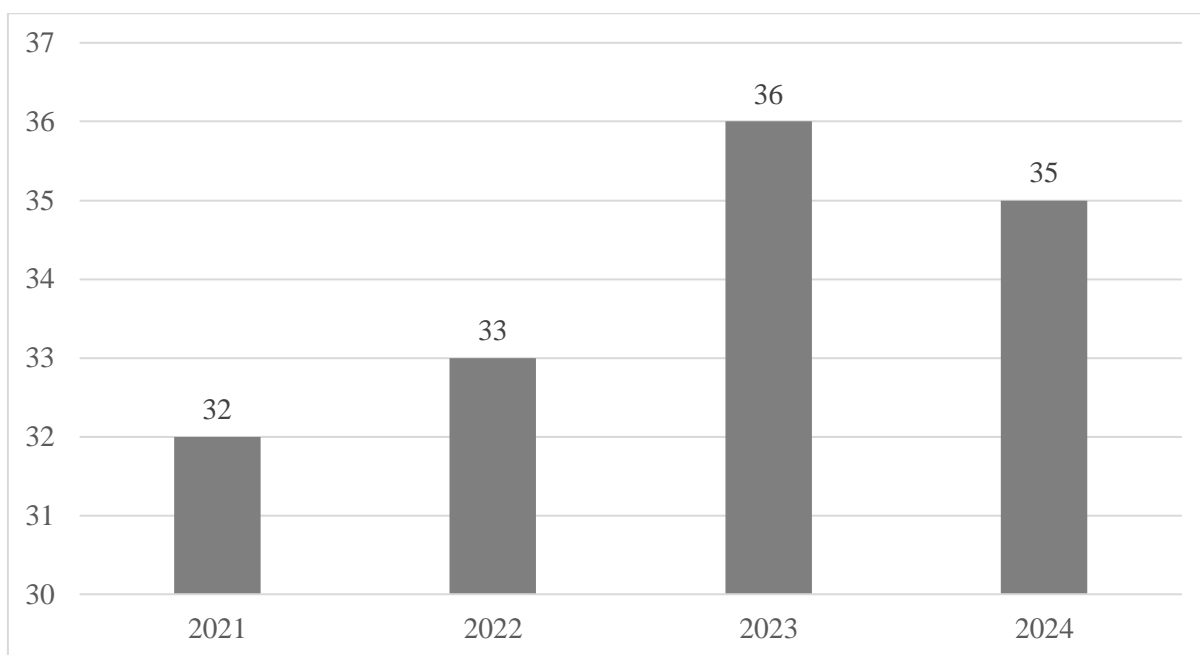

Рис. 2.5. Індекс сприйняття корупції в Україні протягом 2021-2024 років [44]

Динаміка індексу сприйняття корупції за 2021–2024 роки демонструє поступові, але нестійкі зміни в оцінці рівня корупції в Україні. У 2021 році показник становив 32 бали, у 2022 році він підвищився до 33, а у 2023 році досяг 36 балів, що свідчить про певне покращення міжнародного сприйняття антикорупційної політики держави. Водночас у 2024 році зафіксовано незначне зниження до 35 балів, що може відображати збереження структурних проблем у сфері публічного управління та контролю за використанням ресурсів в умовах воєнного стану.

Зміна індексу сприйняття корупції безпосередньо пов'язана з масштабами тінізації економіки, оскільки високий рівень корупційних ризиків стимулює розвиток неформального сектору. Корупція створює можливості для приховування доходів, ухилення від оподаткування та використання тіньових фінансових схем, що, у свою чергу, зменшує прозорість економічних процесів. Зростання індексу у 2022–2023 роках може частково пояснюватися посиленням антикорупційних заходів, цифровізацією публічних сервісів та активізацією міжнародного контролю, що сприяло певному зниженню рівня тіньової економіки. Таким чином,

покращення показників сприйняття корупції виступає важливим чинником детінізації та зміцнення економічної безпеки держави, тоді як їх погіршення формує додаткові ризики розширення прихованої економічної діяльності.

За даними Національного агентства з питань запобігання корупції у 2024 році [21] найбільш поширеними сферами є центральні органи влади, судова система та інші, що представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Оцінка сприйняття корупції населенням та бізнесом у 2024 році [21]

Сфера	Оцінка населення (1–5)	Оцінка бізнесу (1–5)
Центральні органи влади	4,52	4,39
Верховна Рада	4,40 (наближено за трендом)	4,30 (наближено)
Судова система	4,3–4,4	4,2–4,3
Правоохоронні органи	4,2–4,3	4,1–4,2
Митниця та податкові органи	4,3	4,2
Освіта	3,8–4,0	3,6–3,8
Медицина	4,0–4,2	3,9–4,1
Місцева влада	3,9–4,1	3,8–4,0
Бізнес-середовище загалом	2,35 (у сфері роботи підприємців)	—

Узагальнення оцінок населення та бізнесу дає підстави стверджувати, що найбільш корумпованими в Україні сприймаються насамперед ті сфери, які пов'язані з реалізацією владних повноважень, контролем, розподілом ресурсів та прийняттям рішень, що мають істотний вплив на економічні інтереси громадян і підприємств. До таких сфер належать центральні органи державної влади, парламент, правоохоронна та судова система, а також органи, що здійснюють контрольні й регуляторні функції. Саме в цих секторах, за оцінками респондентів, зосереджуються найвищі корупційні ризики, оскільки тут поєднуються адміністративний вплив, доступ до бюджетних ресурсів, дозвільні процедури та можливість неформального впливу на рішення.

Оцінки населення і бізнесу в цілому є близькими за загальною логікою, однак між ними існують певні відмінності. Населення, як правило, більш гостро сприймає корупцію у сферах, з якими воно безпосередньо стикається у повсякденному житті, зокрема у медицині, освіті, правоохоронних органах і місцевій владі. Для бізнесу більш чутливими є сфери, де корупція безпосередньо впливає на ведення господарської діяльності, а саме взаємодія з центральними органами влади, контролюючими структурами, судовою системою та органами, що можуть створювати регуляторні бар'єри. Це свідчить про те, що корупція має різний характер прояву залежно від типу взаємодії: для громадян вона частіше асоціюється з доступом до послуг, а для підприємців — з адміністративним тиском, невизначеністю правил та додатковими витратами.

Особливо показовим є те, що навіть за нижчих оцінок корупції у власній сфері діяльності підприємців загальний рівень сприйняття корупції в державному секторі залишається високим. Це дозволяє зробити висновок, що основний осередок корупційних ризиків респонденти вбачають саме в системі публічного управління, а не лише в окремих побутових чи локальних проявах. Відповідно, корупція сприймається не як поодинокі порушення, а як системне явище, що вбудоване у механізми прийняття рішень, перерозподілу ресурсів і реалізації владних повноважень. Така оцінка є надзвичайно важливою для розуміння зв'язку між корупцією та тінізацією економіки, адже саме непрозорість діяльності державних інституцій часто формує умови для ухилення від оподаткування, приховування доходів, використання фіктивних схем та легалізації незаконно одержаних коштів.

За даними дослідження державної служби фінансового моніторингу [6] обсяги повідомлень та розслідувань щодо підозрілих операцій з грошовими коштами не суттєво покращується (таблиця 2.3), особливо загострена ситуація спостерігалася у 2022 році, коли викривалися незаконні операціями

з фінансуванням країни агресора, виведення коштів нерезидентів з країни тощо.

Таблиця 2.3

Обсяги підозрілих фінансових операцій виявлених Державною службою фінансового моніторингу у 2022-2024 роках [6]

Рік	Зареєстровані повідомлення про підозрілі операції (їх може бути пов'язано з відмиванням коштів)	Матеріали передані правоохоронцям (підозри / справи)
2022	~853 465 підозрілих фінансових операцій зареєстровано	~93 400 передачі матеріалів правоохоронцям
2023	~1 429 592 підозрілих фінансових операцій зареєстровано	~ 230 890 передачі матеріалів правоохоронцям
2024	~1 750 940 повідомлень (61 263 підозрілі)	~ 310 500 направлені до правоохоронних органів.

Аналіз даних Державної служби фінансового моніторингу за 2022–2024 роки свідчить про суттєве зростання кількості виявлених підозрілих фінансових операцій, що може вказувати як на активізацію тіньових схем, так і на посилення системи фінансового контролю. Якщо у 2022 році було зареєстровано близько 853 465 підозрілих операцій, то у 2023 році їх кількість зросла майже вдвічі — до 1 429 592. Така динаміка відображає підвищений рівень ризиків у фінансовій сфері в умовах воєнного стану, коли частина економічної діяльності переходить у неформальний сектор, а також зростає імовірність використання фінансових інструментів для приховування незаконних доходів.

Показники за 2024 рік демонструють ще вищу інтенсивність фінансового моніторингу 1 750 940, з них більше 310 500. Передано на

перевірку правоохоронним органам. Це свідчить про системну роботу щодо виявлення схем легалізації доходів, що є складовою тіньової економіки. Зростання кількості повідомлень у поєднанні з передачею матеріалів до правоохоронців підтверджує, що фінансовий моніторинг виступає важливим інструментом протидії тінізації, оскільки дозволяє своєчасно ідентифікувати ризикові операції, обмежувати незаконний рух коштів та зменшувати масштаби прихованої економічної діяльності.

Найбільші обсяги втрат від тіньової економіки (додаток Б) пов'язані із «сірим імпортом» та контрабандою (380–540 млрд грн на рік), виплатою заробітних плат у «конвертах» (230–460 млрд грн), транзитно-конвертаційними центрами (200–308 млрд грн), а також схемами заниження оборотів і прибутків підприємств (220–240 млрд грн). Значними залишаються також втрати від контрафактної та нелегальної торгівлі (117–120 млрд грн), «скруток» з ПДВ (90–108 млрд грн) та офшорних схем (50–60 млрд грн). Сукупний обсяг бюджетних втрат оцінюється в межах 115–230 млрд грн на рік, що свідчить про системний характер тінізації.

Аналіз структури показує, що найбільш вагомі ризики зосереджені у сфері зовнішньоекономічної діяльності, податкового адміністрування та ринку праці. Це означає, що тінізація має комплексний характер і охоплює як імпортно-експортні операції, так і внутрішні фінансові потоки та трудові відносини. Така концентрація втрат створює суттєві загрози економічній безпеці держави, оскільки обмежує доходи бюджету, послаблює конкурентне середовище та стимулює розвиток корупційних практик.

Частка неформально зайнятих осіб, як ще один із факторів тінізації у 2024 році склав 2,7 млн осіб (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Частка неформально зайнятих осіб в Україні у 2022-2024 роках [19; 31]

Рік	Кількість неформально зайнятих, млн осіб	Частка від загальної зайнятості, %
2022	3,1	18,2

Рік	Кількість неформально зайнятих, млн осіб	Частка від загальної зайнятості, %
2023	2,9	17,5
2024	2,7	16,9

Аналіз статистичних даних свідчить, що значна частина економічної діяльності в Україні продовжує здійснюватися у неформальному секторі. За даними Державної служби статистики України, у 2022 році кількість неформально зайнятого населення становила близько 3,1 млн осіб, або 18,2 % від загальної кількості зайнятих. У наступні роки спостерігається певне зниження цього показника: у 2023 році частка неформальної зайнятості становила 17,5 %, а у 2024 році — 16,9 %.

Попри поступове зменшення, рівень неформальної зайнятості залишається досить високим, що свідчить про значні масштаби тінізації ринку праці. Працівники, які не оформлені офіційно, не сплачують податки та соціальні внески, що призводить до недоотримання бюджетних надходжень і послаблює фінансову стабільність держави. Таким чином, поширення неформальної зайнятості є одним із ключових ризиків для економічної безпеки та одним із проявів функціонування тіньової економіки.

Висновки до розділу 2

Досліджено сучасний стан та динаміку тінізації економіки України в умовах воєнного стану, а також здійснено оцінювання основних ризиків для економічної безпеки держави. Встановлено, що інтегральний рівень тіньової економіки у 2021 році становив 28,4 % ВВП, у 2022 році зріс до 31,3 %, що було зумовлено шоковим впливом повномасштабної війни, а вже у 2023–2024 роках знизився відповідно до 25,6 % та 19,8 % ВВП. За монетарним методом показник скоротився з 32,0 % у 2021 році до 21,9 % у 2024 році, тоді як за методом збитковості підприємств у 2022 році спостерігався

стрибок до 36,7 % проти 20,4 % у 2021 році з подальшою стабілізацією на рівні близько 21–22 % у 2023–2024 роках. Така динаміка свідчить про початкове розширення неформального сектору в умовах кризи та поступову адаптацію економічної системи до нових реалій.

Водночас у 2023–2024 роках простежується тенденція до поступового зменшення рівня тінізації, що пов'язано з адаптацією суб'єктів господарювання, посиленням фінансового контролю, цифровізацією публічних процесів та активізацією міжнародної підтримки.

Проведений аналіз також підтвердив тісний зв'язок тінізації з фінансовими правопорушеннями та корупційними ризиками. Зокрема, кількість зареєстрованих повідомлень про підозрілі фінансові операції зросла з понад 52 тис. у 2022 році до майже 99 тис. у 2023 році, а у 2024 році лише за перший квартал зафіксовано понад 61 тис. підозрілих операцій. Водночас рівень неформальної зайнятості залишався суттєвим — 18,2 % у 2022 році, 17,5 % у 2023 році та 16,9 % у 2024 році. Узагальнення цих показників дає підстави стверджувати, що тінізація економіки має комплексний характер і безпосередньо впливає на фіскальну стійкість, бюджетні надходження та загальний рівень економічної безпеки держави.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПОСИЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Формування інституційного механізму протидії тінізації економіки

В умовах воєнного стану, структурної трансформації економіки та посилення глобальних викликів проблема тінізації економічних процесів

набуває особливої актуальності. Значні обсяги неофіційної діяльності зумовлюють втрати державного бюджету, послаблюють фіскальну спроможність, знижують ефективність соціальної політики та формують нерівні умови конкуренції для суб'єктів господарювання. За таких обставин розробка системних напрямів та дієвих механізмів запобігання тінізації економіки стає ключовою передумовою забезпечення економічної безпеки держави та формування стабільного бізнес-середовища.

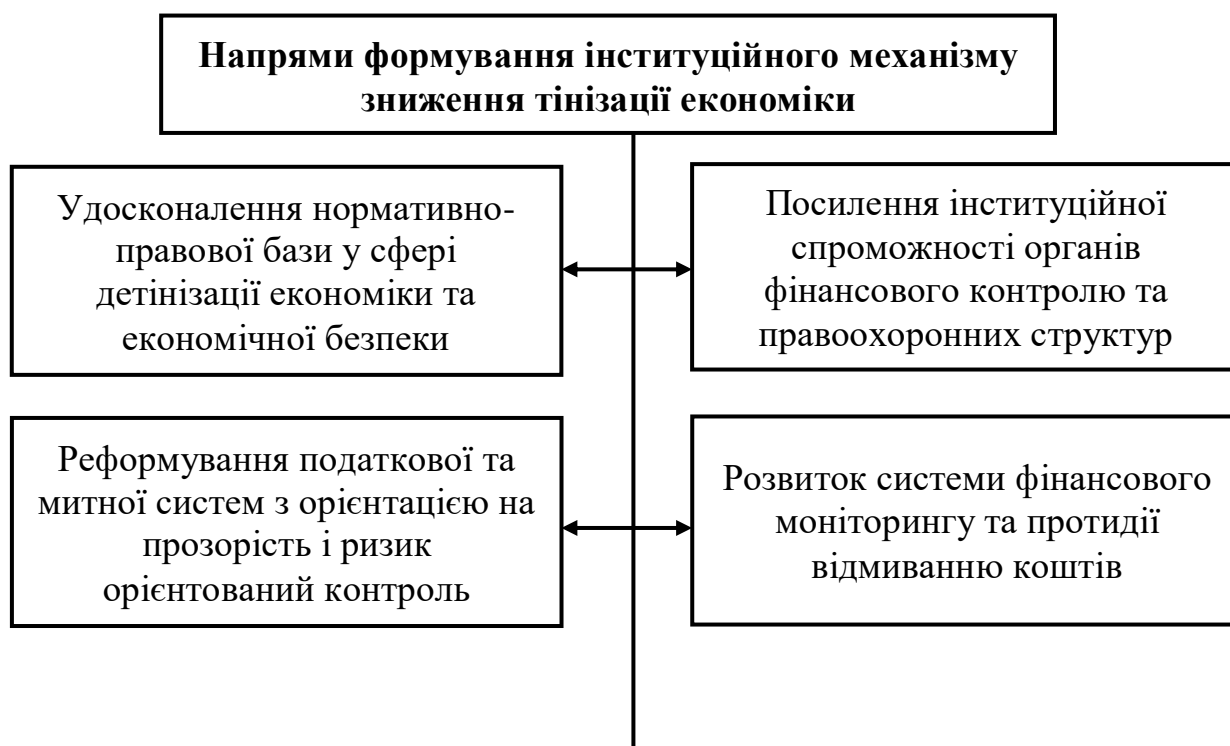
Особливої ваги набуває формування цілісної інституційної та організаційної моделі протидії тіншовим процесам, яка б поєднувала превентивні, контрольні та аналітичні інструменти. Ефективна система запобігання тінізації має враховувати сучасні ризики, пов'язані з корупцією, нелегальними фінансовими потоками, ухиленням від оподаткування та неформальною зайнятістю. Саме комплексний підхід до розробки напрямів та механізмів детінізації дозволяє мінімізувати масштаби прихованої економічної активності та створити передумови для довгострокової макроекономічної стабільності. Водночас важливим є забезпечення узгодженості дій між державними органами, бізнесом і громадянським суспільством, що сприятиме підвищенню рівня довіри до інститутів влади. Реалізація таких підходів дозволить посилити прозорість економічних процесів і сформуванню стійку основу для післявоєнного відновлення національної економіки.

Саме тому важливим є розробка прозорого, дієвого та актуального інституційного механізму протидії тінізації економіки. Інституційний механізм протидії тінізації економіки — це система державних і недержавних інституцій, правових норм, організаційних процедур та інструментів управління, спрямованих на запобігання, виявлення та мінімізацію проявів тіншової економічної діяльності. Його сутність полягає у формуванні узгодженої взаємодії між органами влади, контролюючими структурами, правоохоронними органами, фінансовими установами та громадянським суспільством з метою забезпечення прозорості економічних

процесів і зниження рівня неформальної діяльності [4; 39]. Такий механізм охоплює нормативно-правову базу (закони, підзаконні акти, антикорупційні програми), систему фінансового контролю та моніторингу, податкове адміністрування, митний контроль, аналітичне забезпечення, а також механізми відповідальності за порушення економічного законодавства. Важливою складовою є інституційна спроможність органів державної влади — їхня незалежність, професійність, технічне забезпечення та координація дій.

Інституційний механізм протидії тінізації економіки також передбачає впровадження цифрових інструментів управління (електронні сервіси, автоматизований обмін інформацією, ризик-орієнтовані системи контролю), розвиток інституту фінансового моніторингу, удосконалення системи публічних закупівель та підвищення рівня фінансової грамотності населення. Ефективність такого механізму визначається здатністю держави створити умови, за яких легальна економічна діяльність є вигіднішою та безпечнішою, ніж функціонування у тіньовому секторі. Він є комплексною багаторівневою системою, що поєднує правові, організаційні, фінансові та інформаційні інструменти з метою зміцнення економічної безпеки держави та забезпечення стабільного розвитку національної економіки.

Основні напрями, на нашу думку щодо формування інституційного механізму зниження рівня тінізації економіки подано на рисунку 3.1.

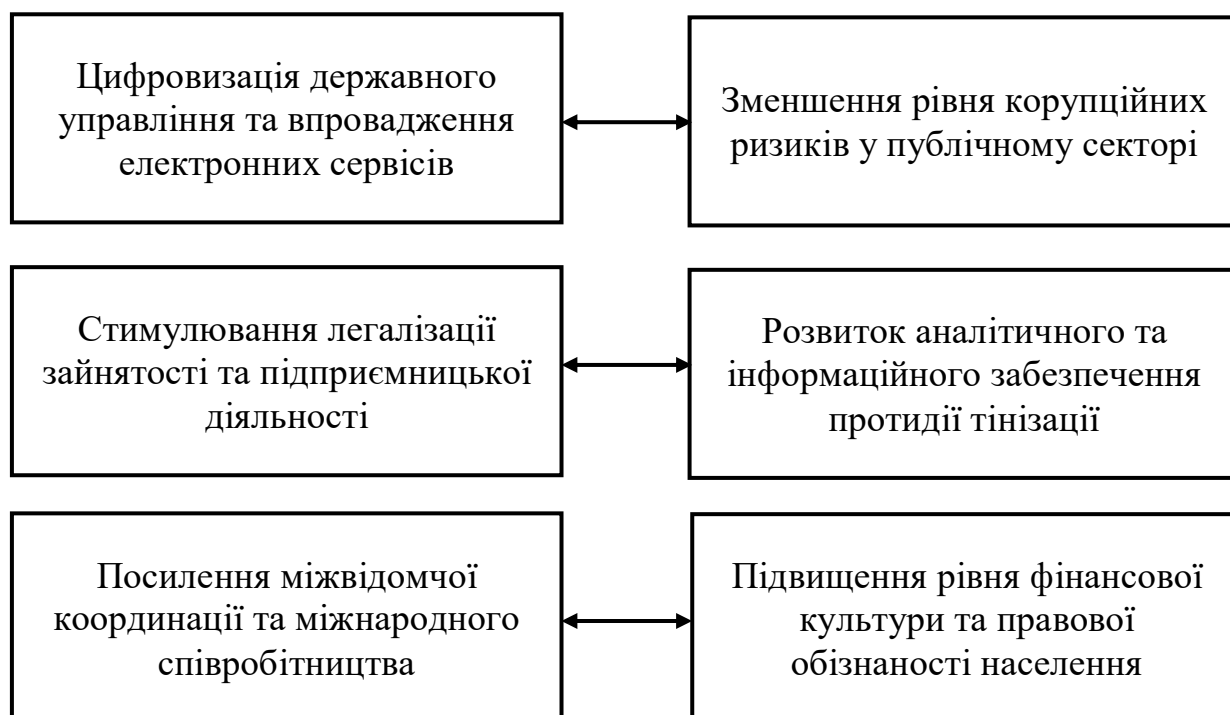

Рис. 3.1. Напрями формування інституційного механізму зниження рівня тінізації економіки (сформовано автором за [1-3; 21-22; 33; 38])

Удосконалення нормативно-правової бази є базовим напрямом формування інституційного механізму зниження тінізації економіки. Йдеться про гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері фінансового контролю, протидії відмиванню коштів та боротьби з економічними правопорушеннями. Важливим завданням є усунення прогалин і колізій у законодавстві, які створюють можливості для зловживань, а також запровадження чітких процедур відповідальності за порушення економічного законодавства. Крім того, необхідно забезпечити стабільність і передбачуваність нормативного середовища, що сприятиме легалізації бізнесу та підвищенню довіри до державних інституцій.

Посилення інституційної спроможності органів фінансового контролю та правоохоронних структур є ключовою передумовою ефективного функціонування механізму зниження тінізації економіки. Насамперед це передбачає підвищення рівня професійної підготовки працівників,

удосконалення системи внутрішнього контролю та запровадження сучасних методів аналітичної роботи. Важливим є забезпечення належного матеріально-технічного оснащення, зокрема впровадження автоматизованих систем аналізу фінансових ризиків та обміну інформацією між відомствами. Не менш суттєвим є гарантування незалежності таких органів від політичного впливу та мінімізація корупційних ризиків у їх діяльності. Ефективність інституційної системи значною мірою залежить від налагодженої міжвідомчої координації та чіткого розмежування повноважень. Водночас важливо підвищувати прозорість роботи контролюючих органів через регулярну звітність та публічність результатів їх діяльності. Сукупність зазначених заходів сприятиме своєчасному виявленню схем ухилення від оподаткування, незаконного руху фінансових ресурсів і зменшенню масштабів тіньової економіки.

Реформування податкової та митної систем з орієнтацією на прозорість і ризик-орієнтований контроль, повинно базуватися на принципах які по-перше здатні повернути довіру населення і бізнесу, по друге забезпечували ефективну боротьбу з нелегальними фінансовими операціями які поширюють тінізацію економіки загалом:

- принцип справедливості оподаткування — забезпечення рівних умов для всіх платників податків без вибіркового підходу чи адміністративного тиску;
- принцип прозорості процедур — відкритість правил адміністрування податків і митних платежів, чіткість алгоритмів перевірок та доступність інформації для бізнесу;
- принцип ризик-орієнтованого контролю — зосередження контрольних заходів на операціях та суб'єктах із підвищеною ймовірністю порушень замість тотального тиску на весь бізнес;
- принцип цифровізації процесів — максимальне переведення податкових і митних процедур в електронний формат для мінімізації людського фактору;

- принцип невідворотності відповідальності — забезпечення реального застосування санкцій за ухилення від сплати податків і митних платежів;
- принцип стабільності законодавства — недопущення частих змін податкових правил, що створюють невизначеність для підприємців;
- принцип партнерської взаємодії держави і бізнесу — формування сервісної моделі роботи податкових і митних органів замість карального підходу;
- принцип аналітичного супроводу — використання сучасних інструментів фінансового аналізу для виявлення схем мінімізації податкових зобов'язань.

Розвиток системи фінансового моніторингу та протидії відмиванню коштів передбачає посилення механізмів виявлення підозрілих фінансових операцій та удосконалення процедур аналізу ризиків. Важливим є налагодження ефективного інформаційного обміну між банківськими установами, контролюючими органами та правоохоронними структурами з метою оперативного реагування на можливі порушення. Послідовне вдосконалення цієї системи дозволяє мінімізувати використання фінансового сектору для легалізації незаконних доходів і, відповідно, обмежити розширення тіньових економічних процесів.

Станом на сьогодні система фінансового моніторингу в Україні сформована як багаторівнева та інституційно розвинена, вона функціонує відповідно до міжнародних стандартів у сфері протидії легалізації доходів і фінансуванню тероризму. Водночас повномасштабна війна, релокація бізнесу, зростання обсягів гуманітарних та міжнародних фінансових потоків, а також активізація транскордонних операцій створюють нові ризики для фінансової стабільності. Криза ускладнює контроль за рухом капіталу та породжує нові схеми маскуванню незаконних операцій, що потребує постійного вдосконалення аналітичних інструментів і посилення координації між суб'єктами фінансового моніторингу [6].

В сучасних умовах розвитку штучного інтелекту, цифровізація всіх процесів економічної діяльності цифровізація державного управління та впровадження електронних сервісів повинна передбачати такі основні напрями:

1. Автоматизація податкових і митних процедур — впровадження електронного декларування, онлайн-контролю за сплатою податків та використання систем аналізу ризиків для виявлення підозрілих операцій.
2. Розвиток електронного документообігу — переведення державних і бізнес-процесів у цифровий формат для мінімізації людського фактору та скорочення можливостей для зловживань.
3. Інтеграція державних реєстрів та інформаційних баз — створення єдиних цифрових платформ для обміну даними між органами влади з метою підвищення прозорості фінансових і господарських операцій.
4. Впровадження відкритих даних та публічних онлайн-сервісів — забезпечення доступу громадян і бізнесу до інформації про бюджетні витрати, публічні закупівлі та діяльність державних органів [6; 21-22].

Скорочення корупційних проявів у діяльності органів державної влади є необхідною умовою ефективної протидії тінізації економіки. Для цього важливо впроваджувати прозорі процедури прийняття рішень, відкритий доступ до інформації про використання бюджетних коштів та чіткі механізми внутрішнього контролю. Значну роль відіграє підвищення відповідальності посадових осіб і забезпечення невідворотності покарання за корупційні правопорушення. Послідовна мінімізація корупційних ризиків сприяє формуванню добросовісного управлінського середовища та зменшує стимули до функціонування тіньових схем.

Зниження рівня неформальної зайнятості потребує створення економічно привабливих умов для ведення легального бізнесу. Йдеться про спрощення процедур реєстрації, зменшення адміністративного навантаження та впровадження зрозумілих правил оподаткування.

Важливим інструментом є розвиток програм підтримки малого та середнього підприємництва, що заохочують вихід із тіньового сектору. Формування стимулів до добровільної легалізації доходів дозволяє розширити податкову базу та посилити фінансову стабільність держави. Додатково важливо забезпечити інформаційну підтримку та підвищення фінансової грамотності підприємців і працівників, що сприятиме усвідомленню переваг легальної економічної діяльності та зменшенню схильності до участі в тіньових схемах.

Посилення міжвідомчої координації та міжнародного співробітництва передбачає активізацію співробітництва з країнами партнерами, які також зацікавлені у зниженні рівня тінізації, особливо у пост воєнний період і базуються на:

1. Обміні фінансовою та аналітичною інформацією між державними органами та міжнародними партнерами щодо підозрілих операцій і транскордонних схем.
2. Гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері протидії відмиванню коштів та фінансовим злочинам.
3. Проведенні спільних розслідувань і координації дій у справах, пов'язаних із міжнародними економічними правопорушеннями.
4. Залученні технічної, експертної та консультативної допомоги міжнародних організацій для модернізації системи фінансового контролю.
5. Учасності у міжнародних платформах та ініціативах, спрямованих на підвищення прозорості фінансових потоків і запобігання незаконному переміщенню капіталу.
6. Розвитку механізмів міжнародного розшуку, арешту та повернення активів, отриманих злочинним шляхом, з метою недопущення використання іноземних юрисдикцій для приховування фінансових ресурсів і мінімізації втрат національної економіки.

Підвищення рівня фінансової культури та правової обізнаності населення є важливою складовою інституційного механізму зниження тінізації економіки. Формування свідомого ставлення до сплати податків і дотримання законодавства сприяє зменшенню толерантності до неформальної економічної діяльності. Важливим напрямом є впровадження освітніх програм з фінансової грамотності, що охоплюють як молодь, так і доросле населення, з метою роз'яснення переваг легальної економічної діяльності. Не менш значущим є інформування громадян про відповідальність за участь у тінювих схемах та наслідки ухилення від податкових зобов'язань. Підвищення рівня правової культури також сприяє розвитку довіри до державних інституцій та стимулює добровільне виконання фінансових обов'язків. У довгостроковій перспективі системна просвітницька робота створює передумови для скорочення масштабів тінювої економіки та зміцнення економічної безпеки держави.

3.2. Удосконалення податкової, фінансової та антикорупційної політики в системі детінізації економіки

Удосконалення податкової, фінансової та антикорупційної політики є стратегічно важливим напрямом зміцнення системи детінізації економіки та підвищення економічної безпеки держави. Сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, структурними трансформаціями та необхідністю післявоєнного відновлення, вимагають переосмислення підходів до адміністрування податків, фінансового контролю та запобігання корупційним проявам. Недостатня ефективність цих політик створює умови для розширення неформального сектору, зменшення бюджетних надходжень і посилення фінансових ризиків. Тому формування комплексних та узгоджених рішень у сфері податкової, фінансової й антикорупційної політики є необхідною умовою скорочення масштабів тінізації та забезпечення стійкого розвитку національної економіки.

Сьогодні податкова політика відіграє ключову роль у формуванні умов для легального функціонування економіки та скорочення масштабів тіньової діяльності. Її ефективність безпосередньо впливає на рівень добровільної сплати податків, стабільність бюджетних надходжень і зменшення стимулів до використання неформальних схем мінімізації податкових зобов'язань, збільшення обсягів господарської діяльності, забезпечення розвитку різних видів підприємництва.. Саме тому вдосконалення податкової політики має бути спрямоване на створення прозорого, справедливого та економічно обґрунтованого механізму оподаткування, що сприятиме детінізації економіки.

Основні напрями податкової політики у контексті зниження рівня тінізації наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Напрями вдосконалення податкової політики в системі детінізації економіки

Напрямок податкової політики	Характеристика
Спрощення податкового адміністрування	Зменшення складності процедур звітності та скорочення адміністративного навантаження на бізнес
Цифровізація податкових процесів	Розвиток електронних сервісів, автоматизованих перевірок і онлайн-контролю операцій
Забезпечення стабільності податкового законодавства	Мінімізація частих змін податкових норм для підвищення передбачуваності бізнес-середовища
Посилення контролю за ризиковими операціями	Використання ризик-орієнтованого підходу для виявлення схем ухилення від оподаткування

Напрямок податкової політики	Характеристика
Стимулювання добровільної легалізації доходів	Запровадження економічних стимулів для виходу бізнесу з тіньового сектору
Підвищення прозорості бюджетних процесів	Забезпечення відкритості інформації про використання податкових надходжень

Найбільш відчутний позитивний ефект у контексті детінізації економіки має зниження податкового тиску та оптимізація податкових ставок. Надмірне фіскальне навантаження часто стимулює суб'єктів господарювання до використання неформальних схем мінімізації податкових зобов'язань або повного переходу в тіньовий сектор. Рациональне зменшення ставок податків сприяє підвищенню рівня добровільної сплати та формуванню партнерських відносин між державою і бізнесом. За умови помірною оподаткування легальна діяльність стає економічно вигіднішою, ніж участь у тіньових операціях. Крім того, зниження податкового навантаження може стимулювати розширення підприємницької активності та залучення інвестицій. Важливим є також те, що розширення податкової бази за рахунок легалізації доходів здатне компенсувати часткове зменшення ставок. Таким чином, збалансована податкова політика створює передумови для скорочення масштабів тінізації та зміцнення фінансової стійкості держави.

Наступним важливим інструментом детінізації можуть стати податкові канікули для стратегічно важливих підприємств, які забезпечують критичні потреби держави, підтримують зайнятість населення та формують значну частину бюджетних надходжень. На початковому етапі повномасштабної війни тимчасове послаблення податкового навантаження дозволило багатьом компаніям зберегти виробничі потужності, уникнути банкрутства та продовжити господарську діяльність у складних умовах. Такий підхід

сприяв легалізації бізнесу, оскільки підприємства отримували можливість працювати офіційно без надмірного фіскального тиску.

У сучасних умовах продовження або цільове впровадження податкових канікул може виступати дієвим стимулом для релокації виробництва, інвестування в модернізацію та збереження робочих місць. Особливо це актуально для підприємств оборонного комплексу, енергетики, аграрного сектору та інших галузей, що мають стратегічне значення для економічної безпеки. Водночас застосування такого механізму має бути чітко регламентованим у часі та супроводжуватися прозорими критеріями відбору, щоб уникнути зловживань. За умови збалансованого використання податкові канікули можуть не лише підтримати бізнес у кризовий період, а й сприяти скороченню масштабів тінізації через створення привабливих умов для легальної діяльності.

Фінансова політика держави у контексті зменшення рівня тінізації економіки передбачає формування збалансованої системи управління державними фінансами, спрямованої на підвищення прозорості бюджетних процесів, ефективності використання ресурсів та мінімізацію фінансових зловживань. Її реалізація має забезпечувати створення економічних стимулів для легальної діяльності, розширення податкової бази та зміцнення фінансової дисципліни. У сучасних умовах особливого значення набуває поєднання фіскальної стабільності з підтримкою реального сектору економіки, що дозволяє зменшити масштаби неформальної діяльності.

Основні напрями фінансової політики у сфері детінізації, на нашу думку, повинні ґрунтуватися на таких засадах:

- підвищення прозорості та підзвітності бюджетних витрат;
- посилення контролю за рухом бюджетних коштів як на державному, так і місцевому рівнях;
- удосконалення механізмів державного фінансового аудиту;
- розвиток системи внутрішнього фінансового контролю;

- забезпечення відкритості інформації про державні закупівлі та фінансування програм;
- забезпечення розвитку фінансової допомоги та співпраці між різними установами;
- формування фінансових програм розвитку підприємництва в Україні;
- підвищення ефективності управління державним боргом.

Для підтримки процесів детінізації фінансова політика має також передбачати цільові програми допомоги малому та середньому бізнесу, механізми пільгового кредитування та гарантування фінансової стабільності підприємств у кризових умовах. Створення доступних фінансових інструментів зменшує мотивацію до використання тіньових схем фінансування та сприяє легалізації економічної діяльності. У результаті комплексне вдосконалення фінансової політики стає важливим інструментом зміцнення економічної безпеки держави.

Також, надзвичайно важливою складовою системи детінізації економіки є антикорупційна політика держави, оскільки саме корупційні практики створюють підґрунтя для функціонування тіньових схем, незаконного перерозподілу ресурсів та приховування фінансових потоків. Високий рівень корупційних ризиків знижує ефективність державного управління, послаблює довіру до інституцій та стимулює суб'єктів господарювання до неформальної діяльності. Саме тому послідовна реалізація антикорупційної політики виступає ключовою передумовою скорочення масштабів тінізації та зміцнення економічної безпеки держави. Її результативність визначається не лише наявністю нормативної бази, а й реальним функціонуванням інституцій, що здійснюють контроль та розслідування правопорушень.

Сьогодні основні напрями антикорупційної політики України доцільно узагальнити в таблиці 3.2, що відображає стратегічні пріоритети та інструменти їх реалізації.

Основні напрями антикорупційної політики України [6; 21; 22]

Напрямок антикорупційної політики	Зміст реалізації
Посилення інституційної спроможності антикорупційних органів	Забезпечення незалежності, професійності та належного ресурсного забезпечення НАБУ, НАЗК, БЕБ та інших органів
Розвиток системи електронного декларування	Контроль за доходами та витратами посадових осіб, перевірка достовірності поданих даних
Запобігання конфлікту інтересів	Встановлення чітких процедур врегулювання та відповідальності за їх порушення
Підвищення прозорості публічних фінансів	Відкритість бюджетних процесів, державних закупівель і використання коштів
Захист викривачів корупції	Створення умов для безпечного повідомлення про корупційні правопорушення
Міжнародне співробітництво	Участь у глобальних ініціативах та імплементація міжнародних стандартів протидії корупції

Реалізація зазначених напрямів антикорупційної політики створює передумови для системного зниження корупційних ризиків у публічному та фінансовому секторі, що безпосередньо впливає на прозорість економічних процесів і обмеження функціонування тіньових схем. Послідовне впровадження інструментів контролю, електронного декларування, відкритих бюджетних процедур і механізмів відповідальності сприяє формуванню добросовісного інституційного середовища. Водночас слід враховувати, що економічні та воєнні виклики, цифровізація фінансових операцій і поява нових способів маскуванню незаконних доходів потребують постійного оновлення антикорупційних програм. Ефективність антикорупційної політики залежить від її адаптивності, регулярного

перегляду ризиків і вдосконалення процедур реагування на нові загрози. Саме тому антикорупційна стратегія має бути динамічним інструментом, що постійно модернізується відповідно до змін у національному та міжнародному середовищі.

Особливої значущості в умовах глобалізації фінансових потоків набуває системна співпраця України з міжнародними організаціями, антикорупційними інституціями та правоохоронними органами інших держав. Значна частина незаконно отриманих коштів виводиться за межі країни через офшорні юрисдикції, транскордонні фінансові операції та використання складних корпоративних структур, що ускладнює їх виявлення та повернення. Саме тому ефективна протидія тінізації неможлива без міжнародної координації та спільних механізмів реагування. Міжнародне співробітництво дозволяє посилити контроль за рухом капіталу, підвищити прозорість фінансових операцій і мінімізувати можливості для приховування активів.

Основними напрямками такої співпраці є:

- обмін фінансовою розвідувальною інформацією між національними підрозділами фінансового моніторингу щодо підозрілих транскордонних операцій;
- проведення спільних міжнародних розслідувань у справах, пов'язаних із відмиванням коштів та корупційними злочинами;
- використання механізмів міжнародної правової допомоги для арешту та конфіскації активів, розміщених в інших юрисдикціях;
- участь у міжнародних ініціативах з повернення активів та імплементація рекомендацій глобальних антикорупційних стандартів;
- впровадження автоматичного обміну податковою інформацією для запобігання приховуванню доходів за кордоном.
- комплексна реалізація зазначених заходів сприятиме не лише поверненню незаконно виведених ресурсів, а й формуванню

превентивного механізму, який ускладнить використання іноземних фінансових систем для обслуговування тіньових схем.

Комплексна реалізація зазначених заходів створює не лише умови для фактичного повернення незаконно виведених фінансових ресурсів до національної економіки, а й формує системний превентивний бар'єр проти повторного використання міжнародних фінансових інструментів у тіньових цілях. Узгоджені дії з іноземними партнерами дозволяють своєчасно ідентифікувати ризикові транскордонні операції та блокувати рух капіталу, що має ознаки незаконного походження. Наявність ефективних механізмів арешту активів зменшує привабливість використання офшорних юрисдикцій для приховування доходів. Водночас системний обмін податковою та фінансовою інформацією унеможливорює безкарне переміщення коштів між країнами з метою уникнення відповідальності. Посилення міжнародного контролю підвищує рівень фінансової дисципліни суб'єктів господарювання та знижує стимули до участі в нелегальних схемах. Крім того, повернення активів позитивно впливає на наповнення державного бюджету та відновлення довіри до інституцій. Важливо й те, що міжнародна співпраця сприяє імплементації кращих світових практик фінансового контролю у національну систему управління.

Висновки до розділу 3

Досліджено напрями формування інституційного механізму зниження тінізації економіки в системі забезпечення економічної безпеки держави та визначено, що ключовими складовими такого механізму є удосконалення нормативно-правової бази, посилення інституційної спроможності контролюючих органів, реформування податкової та митної систем, розвиток фінансового моніторингу, цифровізація державного управління та мінімізація корупційних ризиків. Обґрунтовано, що зниження податкового тиску, запровадження податкових стимулів, підвищення прозорості

бюджетних процесів і розвиток сервісної моделі взаємодії держави та бізнесу створюють передумови для добровільної легалізації економічної діяльності. Водночас доведено, що ефективність детінізації безпосередньо залежить від узгодженості дій між державними органами та їх здатності оперативного реагувати на нові виклики.

Особливу увагу приділено удосконаленню фінансової та антикорупційної політики, а також розширенню міжнародного співробітництва у сфері протидії відмиванню коштів і повернення незаконно виведених активів. Встановлено, що лише комплексний підхід, який поєднує превентивні, контрольні та стимулюючі інструменти, може забезпечити сталий ефект у скороченні масштабів тіньової економіки. Акцентовано на необхідності постійного оновлення антикорупційних програм з урахуванням воєнних та післявоєнних трансформаційних процесів. Узагальнення отриманих результатів дозволяє зробити висновок, що формування дієвого інституційного механізму є стратегічною умовою зміцнення фінансової стійкості, підвищення довіри до державних інституцій та забезпечення довгострокової економічної безпеки України.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне дослідження механізмів запобігання тінізації економіки в контексті посилення економічної безпеки держави. У першому розділі розкрито сутність тінізації як багатовимірного економічного явища, визначено її основні причини, рівні та наслідки для фінансової стабільності, податкової системи та соціального розвитку. Обґрунтовано, що тіньова економіка деформує механізми розподілу ресурсів, знижує ефективність державної політики та створює передумови для поширення корупційних практик. Визначено складові механізму

зниження тінізації та окреслено роль ключових державних інституцій у забезпеченні прозорості економічних процесів. Доведено, що серед основних чинників тінізації вагоме місце посідають надмірний податковий тиск, недосконалість регуляторного середовища, корупційні ризики та низький рівень правової культури. Проаналізовано види тіньової економіки та їхній вплив на макроекономічні показники, зокрема бюджетні надходження та рівень зайнятості. Узагальнено теоретичні підходи до формування інституційного механізму детінізації як складової системи економічної безпеки держави.

У другому розділі проаналізовано сучасний стан і динаміку тіньової економіки в Україні у 2021–2024 роках. Встановлено, що інтегральний рівень тінізації у 2022 році зріс до 31,3 % ВВП порівняно з 28,4 % у 2021 році під впливом воєнних чинників, однак у 2023–2024 роках спостерігається тенденція до зниження (до 25,6 % та 19,8 % відповідно). Дослідження показало взаємозв'язок тінізації з рівнем корупції, неформальною зайнятістю (17–18 % зайнятого населення), масштабами підозрілих фінансових операцій та втратами бюджету від незаконних схем. Оцінювання ризиків засвідчило, що тінізація безпосередньо впливає на фіскальну стійкість, інвестиційну привабливість та загальний рівень економічної безпеки держави.

У третьому розділі обґрунтовано напрями вдосконалення інституційного механізму детінізації, що включають реформування податкової, фінансової та антикорупційної політики, розвиток цифрових інструментів управління, посилення міжвідомчої координації та міжнародного співробітництва. Доведено, що зниження податкового тиску, підвищення прозорості бюджетних процесів, зміцнення системи фінансового моніторингу та активна співпраця з міжнародними партнерами щодо повернення незаконно виведених активів створюють реальні передумови для скорочення масштабів тіньової економіки. Узагальнення результатів дослідження дозволяє стверджувати, що формування

ефективного, адаптивного та комплексного механізму запобігання тінізації є стратегічною умовою зміцнення економічної безпеки України, стабілізації фінансової системи та забезпечення сталого розвитку в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базиліук А.В., Коваленко С.О. Тіньова економіка в Україні: монографія. К.: НДЕІ Мінекономіки України, 2008. 206 с.
2. Баранов С. О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 3. С. 47–55.

3. Борщук Є. М., Приймак В. І. Системність процесів детінізації національної економіки. *Ефективність державного управління*. 2017. Випуск 1. С. 176-181.
4. Варналій З.С. Тіньова економіка сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія. К.: НІСД, 2006. 576 с.
5. Гришова І. Ю., Дяченко О. П. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіньовій економіці в Україні. *Право та державне управління*. 2016. №3. С. 183-189.
6. Державної служби фінансового моніторингу України. Дані про діяльність та показники корупції. Офіційний сайт. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Informuvannya-pro-rezultatiroboti-derzhfinmonitoringu-za-2023-rik.html>
7. Дяченко О. П. Розвиток механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки України в 2015-2016 роках. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. №3. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1204>
8. Економічна теорія. Політекономія: навчальний посібник / за заг. ред. В.М. Семененка, Д.І. Коваленка. К.: Центр учбової літератури, 2010. 360 с.
9. Жилінська, О.І. Ефективність державної політики протидії тінізації економіки: кількісна та якісна складова/ О.І. Жилінська, А.О. Бойко // *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2020. № 1. С. 147-154.
10. Зеленський М. С. Характеристика методів оцінювання рівня тіньової економіки та проблеми їх вимірювання. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Т. 8, № 1. С. 295–304. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-1-43>
11. Індикатори грошово-кредитного ринку. Незалежна Асоціація Банків України. URL: <https://nabu.ua/ua/indikator-i-groshovo-kreditnogo-rinku-2.html>

12. Кундицький О. О., Сенишин О. С. Тіньова економіка: сутність, причини виникнення та наслідки існування. *Modern economics*. 2018. № 10. С. 70–75. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V10\(2018\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V10(2018)-12)
13. Лейфура М. В. Основні методика оцінки рівня тіньової економіки та її динаміка в Україні. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_46
14. Леонова О. О. Теоретичні основи функціонування механізмів державного регулювання детінізації економіки України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 2. С. 89-94.
15. Лук'яненко І. Г. Тінізація української економіки як негативний фактор її розвитку. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 39. С. 101-113.
16. Мазур О. А., Сержанов В. В. Державне регулювання у сфері детінізації економічних відносин. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2015. Вип. 1(3). С. 114-118.
17. Марченко О. М., Пушак Я. Я., Ревак І. О. Фінансова безпека держави: навчальний посібник. Львів, 2019. 363 с.
18. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня тіньової економіки: затверджено Наказом Мі-ністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 07.12.2020 р. № 2552, станом на 20.01.2021 р. № 104. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME210027>
19. Мінфін. Офіційний вебсайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua>
20. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: посібник. Київ: КВІЦ, 2011. 482 с.
21. Офіційний сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/>
22. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро. URL : <https://nabu.gov.ua/>

23. Офіційний сайт Світового банку. URL : <https://data.worldbank.org/>
24. Офіційний сайт Судової влади України. URL : <https://court.gov.ua/>
25. Офіційний сайт PricewaterhouseCoopers <https://www.pwc.com/ua/uk.html>
26. Пічугіна Ю.В., Чорна А.В. Специфіка функціонування тіньової економіки ЄС. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 5. С. 71–74.
27. Подмазко О. М. Тіньова економіка: аналіз основних теоретико-методичних підходів до її вимірювання. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 1. С. 244–250.
28. Поплюйко Я.В., Мельник М.О. Оцінка рівня тіньової економіки України в період воєнного стану та визначення ключових факторів впливу. *Статистика України*. № 2. 2025. С. 17–29.
29. Пушак Я.Я., Максимчук М.В. Безпекові детермінанти протидії ексклюзії регулювання процесів детінізації на субрегіональному рівні. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 4 (14). С. 123-131. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-4-123-131>
30. Пушак Я.Я., Трушкіна Н.В. Сутність поняття «фінансовий моніторинг» у контексті забезпечення національної безпеки. *Вісник економічної науки України*. 2021. №2(41). С. 197-203
31. Статистика фінансового сектору. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України. 2025. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial#1ms>
32. Суворова С. Г., Кульганік О. М. Тіньова економіка в Україні: стан та шляхи подолання. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 8 (08). С. 168–172. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.8-28>
33. Ткаченко А.В. Тіньова економіка та її вплив на економічну систему. *Бізнес Інформ*. 2012. № 10. С. 47–51.

34. Тіньова економіка та її роль в економіці України / О.М. Морицян, В.Ф. Морицян, Б.М. Стефанишин. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2014. Випуск 10. С. 61–66.
35. Тіньова економіка: аналітична записка. Загальні тенденції (січень – вересень 2021). Міністерство економіки України. 2022. URL: <https://me.gov.ua/download/b1583037-ecbd-462a-a2f1-1c798b588c6d/file.pdf>
36. Ткачова О. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2013. № 2. С. 30-37.
37. Толстова А.В. Роль державного регулювання в процесі детінізації економіки України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. №40. С.303-306.
38. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. Київ: АртЕк, 2005. 320 с.
39. Чечель О. М. Принципи та механізм державного регулювання економіки. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_8
40. Шматковська Т. О., Тверда І. В. Тіньова економіка: дефініція, структура, причини виникнення та шляхи мінімізації. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 177–185.
41. Hassan M., Schneider, F. Size and Development of the Shadow Economies of 157 Worldwide Countries: Updated and New Measures from 1999 to 2013. *Journal of Global Economics*. 2016. Vol. 4, Issue 3. 1000218. doi: 10.4172/2375-4389.1000218
42. Nikulin, D., & Lechman, E. Shadow Economy in Poland. Recent Evidence Based on Survey Data. *Cham: Springer International Publishing*, 2021. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-70524-4>

43. WJP Rule of Law Index 2024 Global Press Release. World Justice Project. October 23, 2024. URL: <https://worldjusticeproject.org/news/wjp-rule-law-index-2024-global-press-release>
44. Corruption Perceptions Index 2020-2024. Transparency International. URL: <https://www.transparency.org>

ДОДАТКИ

Додаток А

Етапи тінізації економіки України

Етапи	Характерні ознаки	Відсоток тіньової економіки (середній показник)
1	2	3
1 етап (1991–1994)	<ul style="list-style-type: none"> – Нестача правових та регулятивних основ, інституційної бази для створення ринкової економіки; розвиток бюрократичного апарату. – Реформування системи оподаткування, високі податки для підприємств, особливо приватних. – Гіперінфляція. 	60
2 етап (1994–2005)	<ul style="list-style-type: none"> – Збитковість українських підприємств. – Зростання рівня безробіття. – Невиплата заробітних плат і пенсій. – Корумпованість чиновників. За рівнем корупції Україна зайняла 3 місце у світі. – Бідність населення. 	48
3 етап (2005–2010)	<ul style="list-style-type: none"> – Створення рівних умов для бізнесу. – Формування єдиної системи оподаткування. – Зростання доходів громадян, соціальних виплат і пенсій. – Боротьба з контрабандою. – Боротьба з корупцією у банківській сфері. 	43,3
4 етап (2010–2014)	<ul style="list-style-type: none"> – Прийняття податкового кодексу, що спричинив закриття сотень тисяч підприємств; введення нових податків і зборів. – Державний і гарантований державою борг зріс на 63%; валовий зовнішній борг України зріс на 32%. – Рейтинг свободи слова знизився на 42 позиції. 	40,3
5 етап (2014-теперішній час)	<ul style="list-style-type: none"> – Збільшення перевірок контролюючими органами. – Зниження ставки єдиного соціального внеску. – Значна розбіжність реального та міжбанківського валютного курсу. – Брак валюти для задоволення потреб ринку. – Додатковий збір на імпорт. – Прийняття комплексного дерегуляційного закону. 	46,5% – у 2014 р. 47,1% – у 2015 р.
6 етап (перспектива 5–10 років)	<p>Оптимістичний прогноз:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Проведення антикорупційних реформ. – Податкова реформа. – Реформа банківської системи. – Судова реформа. – Реформа ринку праці. – Покращення інвестиційного клімату. <p>Песимістичний прогноз:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Неєфективне адміністрування податків. – Неєфективне державне регулювання економіки. – Недосконале грошово-кредитне регулювання. – Недосконалість судової та правоохоронної системи. – Високий рівень загальної злочинності. – Втрата національних пріоритетів. – Загроза безпеці. 	

